

BURSA TÜRK OCAĞI VE FAALİYETLERİ (1913 - 1931)

Yrd. Doç. Dr. Celil BOZKURT*

Öz

Osmanlı Devleti'nde kültürel sahada ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesi, II. Meşrutiyet sonrasında daha örgütlü ve güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi Türkçü dernekler, sonradan kurulan ve Türk fikir hayatında kalıcı etkiler bırakan Türk Ocaklarının kuruluşuna zemin hazırlamıştır. İlki 1912'de İstanbul'da kurulan Türk Ocağı, azınlıklara nazaran dağınık bir yapıda bulunan Türklere milliyetçi çizgide bir Türk kimliği edindirmeyi hedeflemiştir. Anadolu'da zamanla çoğalan Türk Ocakları, kapatıldıkları 1931'e kadar Türk siyasi ve kültürel hayatında önemli roller oynamıştır.

1913 yılında kurulan Bursa Türk Ocağı, ilk kurulan Ocaklardan olup, çok farklı sahalarda gerçekleştirdiği faaliyetlerle Türklerin eğitilmesinde ve bilinçlenmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bursa Türk Ocağı, Meşrutiyet döneminde özellikle kurs, müsamere ve konferans gibi eğitim etkinliklerinde bulunurken; Cumhuriyet döneminde sağlık, ekonomi, spor, musiki ve kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye'de bir çağdaşlaşma hamlesi olarak hayata geçirilen Atatürk inkılaplarının halka indirgenmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Ocağın, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde Bursa'da faaliyet gösteren en önemli kültür derneği konumuna gelmiştir.

Bursa Türk Ocağı, Mustafa Kemal Paşa tarafından takdir edilmiş ve Paşa'nın himayesine aldığı tek Türk Ocağı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, zaman zaman yaptığı yurt gezilerinde Bursa Türk Ocağını da ziyaret etmiş ve burada önemli devlet meseleleri hakkında önemli açıklamalar yapmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Ocakları, Bursa Türk Ocağı, Milliyetçilik, Türkçülük, Türk Yurdu.

* Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Abstract**Bursa Türk Ocağı And Its Activities (1913 - 1931)**

The idea of nationalism emerged in the cultural field of Ottoman Empire, gained a more organized and strong structure after 2nd Constitutionalism. Turkist associations such as Turk Association and Turk Land, paved the establishment of Türk Ocağı which founded later and leaves lasting effects on Turkish idea life. Türk Ocağı that first founded in 1912 in Istanbul, aimed to give the nationalist Turkish identity to Turks who are more sprawl than the minorities. In time, Growing Türk Ocağı played an important role in Turkish political and cultural life until 1931 the date of closure.

Bursa Türk Ocağı that founded in 1913 is one of the first Türk Ocağı and with the activities carried out in many different fields has provided significant contributions to the educations to the education and awareness of Turks. Bursa Türk Ocağı had organized educational activities such as conferences and courses in the period of 2nd Constitutionalism; and in the period of Republic, had organized health, economy, sport, music and cultural activities. In addition had assumed an important role in the reduction of Atatürk reforms to the people. Türk Ocağı had been the one of the most important cultural association in cultural life in the periods of 2nd Constitutionalism and Republic.

Bursa Turkish Hearth which has been appreciated by Mustafa Kemal Pasha was the only Turkish Hearth taken under the auspices of the Pasha. Mustafa Kemal Pasha sometimes visited Bursa Turkish Hearth during his nation wide tours and he made important statements about state issues in the Hearth.

Key words: *Turkish Hearths, Bursa Turkish Hearth, Nationalism, Turkism, Turk Land.*

Giriş

Türk Milliyetçiliği, II. Meşrutiyet öncesinde dil, tarih ve edebiyat gibi kültürel alanlarda faaliyet göstermiş ve milletin hayatında din kadar önemli bir faktör olan milliyet duygusu da gelişmeye başlamıştır. Fakat ırka dayalı milliyetçilik akımı takip etmek imparatorluğun dağılımını hızlandıracak endişesiyle milli kültürü inşa etmeye öncelik verilmiştir.¹ 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, beraberinde dernek kurma ve örgütlenme özgürlüğü getirmiş, bu arada milletleşme yolunda en geri kalan toplum olarak Türkler de, Türkçü dernekler etrafında örgütlenmeye başlamıştır.

İlk olarak 5 Kanun-u Evvel 1324 (18 Ocak 1908) yılında İstanbul'da Türk Derneği kurulmuştur. 1912'ye kadar faal kalan dernek, bünyesinde Yusuf Akçura, Necip Asım ve Veled Çelebi gibi tanınmış Türkçüleri barındırmıştır. Dernek, siyasetten uzak kalmış, kültürel ve bilimsel alanlarda faaliyet göstermiştir.² İkinci olarak, 18 Ağustos 1327 (31 Ağustos

¹ Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken, İstanbul, 1994, s. 94.

² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 440-441.

1911) tarihinde İstanbul'da Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Kurucuları arasında, şair Mehmet Emin (Yurdakul), Müftüoğlu Mehmet, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura gibi isimler yer almıştır. *Türk Yurdu* adında bir de yayın organı çıkaran dernek sonradan Türk Ocaklarına iltihak etmiştir.³ *Türk Derneği* ve *Türk Yurdu Cemiyeti*; kurucu kadro, yönetici ve yazar kadrosu ile birlikte Türk Ocağı'nın açılışına zemin hazırlamışlardır.

1911'de Trablusgarp ve 1912-13'teki Balkan Savaşları'nın ülkede meydana getirdiği yıkım ve ümitsizlik ortamı, vatanın gidişatından endişe eden bazı askeri tıbbiye öğrencilerini harekete geçirmiştir. Bu öğrenciler, "190 Tıbbiyeli Türk Evladı" imzasıyla dönemin aydınlarına yazdıkları mektupta; "Türk kavminin hayat-ı inkıraz yaşadığını" vurgulayarak "seleflerimiz gibi lakayd kalamayacağımızı" belirttikten sonra "hayatın ebedi bir mücadele olduğuna ve bu mücadele(de) muvaffakiyetin en büyük şartı(nun), maarif ve mekteplerin galebesi" olduğuna hükmediyordu. Gençler, kendilerinin "tekâmül kanununa riayet fikrinde ısrarlı" olacaklarını vurgulayarak: "Ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir içtimai hâkimiyeti kuru bir siyasi hâkimiyete tercih ettiklerini" belirtiyordu. "Nesl-i müstakbelimiz, miskinliği günah, faaliyeti ibadet bilsin! Müteşebbis, kuvvetli ve servet sahibi olsun" diyen gençler, bu hedeflerin gerçekleşmesi için "her türlü fırka ihtilaflarının fevkinde, her türlü siyaset dağdağlarının haricinde yeni bir cereyan doğması"ni gerekli görüyorlardı. Gençler, çağrıda bulunduğu aydınların "hakimane ve edibane" görüşlerini öğrenmek istiyor ve kendilerine "ilmi ve fiili işbirliğinde bulunma" teklifinde bulunuyordu.⁴

190 Tıbbiyeli gencin bu çağrısı nihayet Türk Ocağı'nın kurulmasıyla son bulmuştur. Öğrenci-aydın işbirliğinde teşekkül eden Türk Ocağı, İstanbul'da fiili olarak 3 Temmuz 1911'de kurulmuş, resmi olarak ise 22 Mart 1912'de açılmıştır. Ocağın resmi "kurucuları", Şair Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu ve Dr. Fuat Sabit'tir. Ocağın ilk başkanlığını Ahmet Ferit Tek üstlenmiştir. Balkan Savaşları'ndan sonra ise Hamdullah Suphi (Tanrıöver) başkanlığa getirilmiştir.⁵ Türk Ocağı, Mütareke dönemine kadar İstanbul ve dışında toplam 28 şube açmıştır.⁶

Türk Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde bağımsızlıklarını kazanan azınlıkların aksine, milletleşme sürecine giremeyen, bundan dolayı milli bir kimlik ve örgütlenmeden mahrum kalan Türk toplumunu her alanda eğitmeyi ve ona bir Türk kimliği kazandırmayı hedeflemiştir. İlk kurulan Ocaklardan biri olan Bursa Türk Ocağı, değişik

³ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 442.

⁴ Söz konusu mektubun metni için bkz. Yusuf Akçura, *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s. 215-216.

⁵ Türk Ocağı'nın kurucuları, yönetim kurulu ve hars heyeti üyeleri için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 458.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 461.

alanlarda yürüttüğü faaliyetlerle Türk insanının eğitilmesinde ve kimlik inşasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu makalede, Bursa Merkez Türk Ocağı başta olmak üzere Bursa'ya bağlı ilçe Türk Ocaklarının faaliyetleri incelenmektedir.

Bursa Türk Ocağı'nın Kuruluşu

Bursa Türk Ocağı, 30 Teşrin-i Evvel 1329 [12 Kasım 1913] Çarşamba günü kurulmuştur. Ocak, kuruluş maksadını; “*akvam-ı İslamiyenin bir rükn-ü mühimmi olan Türklük âleminde içtimai inkılap esasları hazırlayarak Türklerin millî terbiye, ilmi, iktisadi, ictimai seviyelerinin itlasına [geliştirmeye] ve onları mazisini, ananesini, milletini müdrük hale getirmeğe çalışmaktır.*”⁷ diye açıklamıştır. Ocak, bu amaçları gerçekleştirmek için;

“...şubeler, mektepler açmağa, dersler ve konferanslar, müsamereler tertibine, kitaplar ve risaleler neşrine, Türkçenin terakki ve tekâmülüne ve onu sair lisanların hâkimiyetinden kurtararak müstakil bir hale getirmeğe çalışacaktır. Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.”⁸

kararını almıştır. Bursa Türk Ocağı, amaçlarına ulaşma yolunda “*sırf millî ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiç bir vakit siyasi fırkalara hadim olmayacaktır.*”⁹ kararıyla siyasetten uzak duracağını vurgulamıştır.

Bursa Türk Ocağı'nın ilk yönetim kuruluna dair elimizde kesin bilgiler mevcut değildir. Bu konuda, Türk Ocakları Arşivi'ne müracaat edilmişse de, çeşitli badireler atlatan kurum arşivi günümüze kadar gelemediğinden böyle bir araştırma sonuçsuz kalmıştır. Aynı şekilde, Bursa'nın yerel basınına ait mevcut gazete ve dergi koleksiyonlarının düzensiz olması da basın yoluyla bu bilgiye ulaşmamızı engellemiştir. Yalnız Arif Hikmet Bey, M. Kemal Atatürk'ün 1922 Ekim'inde Bursa'ya yaptığı geziyi anlattığı kitabında, Bursa Türk Ocağı'nın ikinci açılışına geniş yer ayırmış ve açılışta bulunan Bursa mebusu Muhiddin Bey'den (Pars) “*Bursa Türk Ocağı Başkanı*” diye bahsetmiştir. Buradan, Ocağın ilk baş-

⁷ *Bursa Türk Ocağı Esas ve Dahili Nizamnameleri*, Bursa Muini Hilal Matbaası, 1329-1332, Madde: 1, s. 3.

⁸ *Bursa Türk Ocağı Esas ve Dâhili Nizamnameleri*, Madde: 2, s. 3.

⁹ *Bursa Türk Ocağı Esas ve Dâhili Nizamnameleri*, Madde: 3, s. 3. Bursa Türk Ocağı'nın Esas Nizamnamesi'nde yer verdiği ilk 3 madde, 1331 (1915) tarihli nizamnamede de tekrarlanmıştır. Bkz. *Bursa Türk Ocağı Nizamnamesi*, Muin-i Hilal Matbaası, 1331, s. 16. Söz konusu maddeler, 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) yılında İstanbul'da kurulan ilk Türk Ocağı'nın nizamnamesinde de yer almıştır. Anadolu'da kurulan diğer Türk Ocakları da bu maddelere aynı şekilde nizamnamelerinde yer vermişlerdir. Bu konuda bkz. Füsun Üstel, *İmparatorluk-tan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 100-105.

kanının Muhiddin Bey olduğu sanılmaktadır. Ancak bu bilgi başka kaynaklarca doğrulanmamış olup, Muhiddin Bey'in farklı biyografilerinde de böylesine önemli bir ayrıntıdan bahsedilmemektedir.

Bursa Türk Ocağı, günümüzde Bursa'nın Setbaşı semtinde bulunan Mahfel'e yakın bir binada kurulmuştu. Ocak, Cumhuriyet döneminde, yine aynı bölgede bulunan ve Bursa'dan göç eden Ermenilere ait olan metruk bir gazino, dört dükkân ve bir haneyi Bakanlar Kurulu kararı gereğince bedeli mukabilinde satın alarak buraya taşınmıştır.¹⁰

Bursa Türk Ocağı, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Partisi'yle yakın ilişkilere sahipti ve bu partinin kültür şubesi gibi faaliyet göstermekteydi. Bir gazetenin iddiasına göre, İttihat ve Terakki Kulübü'ne üye olmayanlar Bursa Türk Ocağı'na kabul edilmemekteydi.¹¹ “İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ve Türk Ocağı, Bursa'nın içtimai tarih inkılabında nur-u onur bir sayfa” açmışlardı.¹² Ocak, Meşrutiyet'ten Halkevleri'nin kurulmasına kadar devletin desteklediği en büyük sivil toplum kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

Türk Ocakları'nın milliyetçi ve vatansever ikliminde yetişen asker-sivil Ocak mensupları, Milli Mücadele kadroları içinde yer almış, Mütareke döneminde milli bilincinin uyandırılmasında ve milletin işgallere karşı öğütlenmesinde öncülük etmiştir. Fakat, Türk Ocakları'nın bu direnişi gözden kaçmamış, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi milli direnişin sembolü olarak görülen şehirlerdeki Ocaklar, İngilizler ve işbirlikçisi Yunanlılar tarafından derhal kapatılmıştır. Ocaklı aydınlar da, özellikle İstanbul'un işgalinin ardından, gizlice Anadolu'ya geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Milli Mücadele'ye katılmıştır.¹³

Bursa Türk Ocağı'nın İkinci Açılışı

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Türk Ocakları, ülkenin farklı yerlerinde yeniden açılmaya başlamıştır. Bu dönemde açılan ilk Ocak, İzmir Türk Ocağı olmuştur.¹⁴ İkinci Ocak, 22 Ekim 1922 Cumartesi günü açılan Bursa Türk Ocağı olmuştur. Açılışa, İsmet Paşa, Hamdullah Suphi, Bursa Milletvekili Muhittin Baha, Yahya Kemal, bazı mebuslar, Ocak erkânı, İstanbul'dan Bursa'ya gelen 472 ilkokul öğretmeni ve Bursalı vatandaşlar katılmıştır. Ocağın açılış konuşmasını yapan Muhittin Baha Bey; “...Yunanlıların eliyle kapanan Ocağın kapısı bugün bilime, tazelenme ve gelişime ve samimiyete açılıyor. Gelişmeyi öldü-

¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 6.1.295.537. Nakleden, Mehmet Uzun Baboğlu, *Bursa Türk Ocağı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (12 Kasım 1913-25 Mart 2011)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2012, s. 13-14.

¹¹ *Yevmi Hüdvendigar*, 7 Nisan 1335.

¹² *Bursa Mecmuası*, Sayı: 4, 1918, s. 49.

¹³ Yusuf Sarımay, *a.g.e.*, s. 228-229.

¹⁴ İbrahim Karaer, *Türk Ocakları*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, s. 17.

ren, geriye götüren, bilgi ve irfan ve yüksek meziyetlere sahip olan İslamiyet'in kabul etmediği bin bir batıl inançlar bu kapıdan giremez..."¹⁵ diyerek ilerleme ve çağdaşlık vurgusu yapmıştır. Hamdullah Suphi de yaptığı uzun konuşmada; Türklük ve milliyet fikrinin Türk Ocakları'nda geliştiğini, Ocakların; Milli Mücadelede önemli bir işlevi yerine getirdiğini ve kurtuluşun mimarı olduğunu vurgulamıştır.¹⁶ İstanbul'dan Bursa'ya gelen 472 öğretmenin sözcüsü olarak kürsüye gelen Samime Hanım da; Bursa'da şahit olduğu milli bilince olan hayranlığını dile getirmiş ve Ocağa mesaisinde başarılar dilemiştir.¹⁷

Ocağın açılışını müteakip, başlarında Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların olduğu kalabalık Yeşil Cami'ye gitmiş, burada kılınan öğle namazından sonra İstanbul'dan Bursa'ya gelen Süleymaniye Camisi baş müezzini Hafız Kemal Bey ve Enderun müezzinlerinden Hafız Mehmed Beylerin okuduğu Mevlid-i Şerife katılmıştır. Ardından, Mustafa Kemal Paşa ve heyeti Ankara'ya hareket etmiştir.¹⁸

Bursa Türk Ocağı'nın 1923, 1925 ve 1927 yıllarını kapsayan Cumhuriyet Dönemi Heyet-i İdareleri aşağıdaki gibidir:

Bursa Türk Ocağı Heyet-i İdareleri

1923	1925	1928
Reis; Mehmet Fevzi Bey	Reis; Mensucat Şirketi Müdürü İsmail Hakkı Bey	Reis; Doktor Talat Bey
İtibar-ı Milli Bankası Müdürü Sani'si Rauf Bey	Kâtip; Tüccardan Sadık Tahsin Bey	Kâtip; Mühendis İbrahim Edhem Bey
Havlu tüccarı Bekir Sıdkı Bey	Murahhas; Doktor Nazif Şerif Bey	Murahhas; Kız Hayat Mektebi Müdürü İsmail Hakkı Bey
Ser tabip Yusuf İzzeddin Bey	Muhasip; İtibar-ı Milli Bankasından Naci Bey	Muhasip; Sanayi Mektebi Müdürü Fazıl Bey
Muallim Ahmed Muhtar Bey	Veznedar; Hisar Mektebi Müdürü Ömer Fevzi Bey	Veznedar; Lise Müdür Muavini Ahmed Muhtar Bey
Hafız Nizameddin ve Sultani Muhasebecisi Talib Beyler ¹⁹	Azalar; Mehamı Cemil Bey, Kunduracı Ahmed Hamdi Bey ²⁰	Azalar; Avukat Namık Cemal Bey ve Operatör Sadi Bey ²¹

¹⁵ Arif Hikmet, *Bursa Seyahati*, (Osmanlıcadan Çeviren: Nezaket Özdemir), Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 43-44.

¹⁶ Arif Hikmet, *a.g.e.*, s. 44-46.

¹⁷ Arif Hikmet, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁸ Arif Hikmet, *a.g.e.*, s. 48-49.

¹⁹ "Bursa Türk Ocağında Heyet-i İdare İntihabı", *Ertuğrul*, 9 Mart 1923.

²⁰ *Türk Yurdu*, Nisan, 1927, Cilt: 16-2, S. 168-7. Nakleden, *Tütibay*, 2001, 9. Cilt (16-2), Şuun, 1925, s. 48.

²¹ *Türk Yurdu*, Nisan, 1928, C. 21-7, S. 198-37. Nakleden, *Tütibay*, 13. Cilt (21), 1928, s. 231.

Türk Ocakları'nın 1931'de kapatılmasıyla birlikte, faaliyeti durdurulan Bursa Türk Ocakları şunlardır: Bursa Merkez Türk Ocağı, Mudanya²², Karacabey²³, Gemlik²⁴, İnegöl²⁵, İznik²⁶, Mustafa Kemal Paşa²⁷, Orhangazi²⁸ ve Yenişehir²⁹ Ocakları. Bunların içinde, 1922 Kasım ayında açılan Mudanya Türk Ocağı ile 1923 Mart'ında açılan Karacabey Ocakları ilk açılan ilçe ocakları olmuştur.³⁰ Karacabey Türk Ocağı, bina bula-madığından bir çadırda açılmış ve faaliyetlerini bir süre buradan idare etmiştir.³¹ Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin 1928 kurultayına arz ettiği rapora göre, 1926 yılında açılmış olan Orhangazi Türk Ocağı'nın, yapılan teftişler sonucu "...kafi derecede faaliyet ve mevcudiyet asarı gösteremediği mahallinden vaki iş'ardan anlaşıldığından" faaliyetlerinin durdurulmasına karar verilmiştir.³²

Bursa Türk Ocağı, sahip olduğu mal varlığı ve üye aidatlarıyla birlikte en zengin Ocaklar arasında yer almıştır. Ocak, 1927 verilerine göre 46.000 liralık bütçesiyle Türk Ocakları içinde İzmir Ocağı'ndan sonra en fazla bütçeye sahip Ocak durumundadır. 1927 ve 1928 yılı bütçelerine göre Bursa merkez ve ilçe Ocaklarının bütçeleri aşağıdaki gibi oluşmuştur:³³

²² Ocağın 1928 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Müddeiumumi Necati Bey, Katip: Ziraat Bankası Memur Muavini Halid Bey, Murahhas: Erkek Mektebi Muallimlerinden İsmail Hakkı Bey; Muhasip: Ziraat Bankası Memuru Safvet Bey, Veznedar: Rüşumat Veznedarı Hafızı Bey, Azalar: Şimendifer Atölye Müdürü İsmail Hakkı Bey ve Yetmişinci Alay Zabitanı'ndan Mukim Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 127.

²³ Ocağın 1928 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Şerifzade Ahmet Muhtar Bey, Katip: Muradoğlu Süleyman Bey, Murahhas: Abbasoğlu Mehmed Hulusi Bey, Muhasip: Ömeroğlu Abdullah Bey, Veznedar: Süleymanoğlu Adil Bey, Azalar: Nurioglu Asım Bey ve Mehmedoğlu Hüsnü Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 295.

²⁴ Ocağın Yönetim Kurulu'na ulaşamadı.

²⁵ Ocağın 1928 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Gazi Paşa Mektebi Müdürü Faik Bey, Katip: Hocazade Mehmet Nuri Bey, Murahhas: Demircizade Sabri Bey, Muhasip: Muhasebe-i Hususiye Memuru Hakkı Bey, Veznedar: Kasapzade Hasan Bey, Azalar: Sadıkkzade Nuri Bey ve Muallim Hamdi Öz Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 125.

²⁶ Ocağın 1928 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Jandarma Birinci Mülazımı Saim Bey, Katip ve Veznedar: Mahmutzade Ali Bey, Murahhas: Mehmed Bey, Azalar: Canbazzade Ali Osman ve Mehmed Rüşdü Bey, Hüseyin Avni Bey ve İsmail Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 292.

²⁷ Ocağın 1928 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Doktor Muhlis, Katip: Muallim Abdullah Niyazi, Murahhas: Recep, Muhasip: Baytar Kadri, Veznedar: Hafız Ali, Azalar: Kemaleddin Bey ve Ahmet Tevfik Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 128.

²⁸ Ocağın Yönetim Kurulu'na ulaşamadı.

²⁹ Ocağın 1925 yılında seçilen İdare Heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Reis: Tevfik Bey, Murahhas: Müdde-i Umumi Reşad Bey, Katip: Başmuallim Mehmed Said Bey, Veznedar: Ziraat Bank Memuru Ekrem Bey, Azalar: Ziraat Fen Memuru Süreyya Bey ve Belediye Tahsil Memuru Ahmed Bey. Bkz. *Türk Yurdu*, Tütibay, 9. Cilt (16), 1925, s. 200.

³⁰ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 17.

³¹ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 18.

³² *Türk Yurdu*, Nisan 1928, C. 21-7, S. 198-37. Nakleden; Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 231.

³³ *Türk Yurdu*, Mart, 1928, C. 21-7, S. 197-36. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt, 1928, s. 180-182.

Bursa Merkez ve İlçe Türk Ocakları Bütçeleri

Şubeler	1927 / Lira	1928 / Lira
Bursa Merkez Türk Ocağı	46.000	27.474
İznik	3.700	4.331
İnegöl	2.495	3.418
Karacabey	1.290	1.713
Mustafa Kemal Paşa	5.200	2.635
Mudanya	1.657	2.050
Yenişehir	2.277	6.510

1926'da *Türk Yurdu*'nda belirtilen bir habere göre, Bursa Türk Ocağı'nın, imtiyaz sahibi İsmail Hakkı ve sorumlu müdürü Nazif Şerif Beylerin olduğu "*Halka Doğru*" adında bir dergi çıkartmayı kararlaştırdığı ve bu konuda yetkili mercilerden izin aldığı belirtilmiştir. Habere göre, Ocağın faaliyetlerinin dergide aynen yayımlanacağı ve "*Bursa'nın milli, içtimai, harsi, iktisadi, zirai ve terbiyevi tekamülâtının adım adım takip*" edileceği vurgulanmıştır. Ancak, çıkmak üzere olduğu vurgulanan derginin herhangi bir kaydına ulaşılamamıştır.³⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa Türk Ocağı'nı Himayesi

Mustafa Kemal Paşa, meşrutiyet döneminde milliyetçi, halkçı ve medeniyetçi fikirleri savunarak Türk aydınlarını ve gençliğini çatısı altında toplayan, Mütareke ve Milli Mücadele'de milli bilinci uyandırmada önemli hizmetler gören Türk Ocaklarını, maddi ve manevi yönden destekleyerek çağdaş Türkiye ülküsünün halk arasında yayılmasını amaçlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu amaçla Aralık 1922 yılında İstanbul Türk Ocağı'na 3.000 lira, Ocak 1923'de Ankara Türk Ocağı'na 1.000 lira, Mart 1923'de İzmir'de kurulmakta olan Türk Ocakları'na 2.000 lira maddi yardımda bulunmuştur.³⁵

Mustafa Kemal, Türk Milleti'ne çağdaş ve müreffeh Türkiye'nin yol haritasını anlattığı yurt gezilerinde Türk Ocakları'na yakın ilgi göstermiş, buralarda yaptığı konuşmalarda önemli devlet meselelerine değinmiş ve vatandaşların Türk Ocakları çatısı altında toplanmalarını tavsiye etmiştir. Hatta bazı Ocakların fahri başkanlığını da yapmıştır.³⁶

Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılında başladığı yurt gezilerinde 23 Ocak 1923 günü Bursa'ya gelmiş, Bursa Türk Ocağı'nda vatandaşlarla yaptığı görüşmede kendilerine önemli açıklamalarda bulunmuştur.³⁷ Bursa Mil-

³⁴ *Türk Yurdu*, Kasım, 1924, C. 17-3, S. 176-15. Nakleden, Tütübay, 2001, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 162.

³⁵ *Tevhid-i Efkar*, 22 Kanun-u Evvel 1922, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Kanun-u Sani, 23 Mart 1923.

³⁶ *Hakimiyet-i Milliye Gazetes*'nin 7 Ocak 1923 tarihli nüshasında Mustafa Kemal Paşa'nın Konya Türk Ocağı'nın fahri başkanlığını yaptığı belirtilmiştir. Bkz. İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 19.

³⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Kanun-u Sani 1923.

letvekili Muhittin Baha (Pars) Bey'in telgrafına göre, Mustafa Kemal Paşa, 1923 Nisan'ında gerçekleştirdiği İstanbul gezisinde Bursa Türk Ocağı'nı himayesine almıştır.³⁸ Paşa'nın Bursa Türk Ocağı'na olan yakın ilgisi daimi olmuş; 24 Eylül 1925 günü gerçekleştirdiği Bursa gezisinde Bursa Türk Ocağı'nı tekrar ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde özellikle şapka giymenin önemine değinen Paşa, şunları söylemiştir:

“Güzel bir serpuş olan şapkadan pek az bir müddette dervişler, mürit ve hocalar da memnun kalacaklardır. Fatin ve zeki insanlar gayri medeni bir kisve altında kıymet-i zatiye ve ilmiyelerini kaybetmektedir. Binaenaleyh şerefli mevkilerini muhafaza için medeni kisveye bürünmek lazımdır.

Başımızda ayrı bir alametle kendimizi medeniyet cihanından hariç saymışız. Bugün şapkayı giydik. Bundan birçok yabancılar memnun olmamışlardır. Çünkü onlar başlarındaki şapka ile bizden fazla bir çok imtiyaza sahip olmuşlardır.”³⁹

Paşa, hanımların başlığı hakkındaki fikirlerini soran bir hanımefendiye şu cevabı vermiştir: *“Hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidir. Başka türlü hareket etmemize imkân yoktur. İşte size bir misal: Bu başla medeni bir hanım Avrupa'ya gidip insan içine çıkamaz.”⁴⁰* Ocak başkanının *“...daima ocakların kendilerinden ayrılmayacağını ve Gazinin yürüdüğü yolda yolcu olduklarını”* ifade eden nutkuna karşın Mustafa Kemal Paşa da: *“Milletin hayatını daima hassas ve yüksek bulundurmak ve zihinlerdeki eski pasları atmak için en kuvvetli istinatgâh Ocaklardır. Ben de böyle bir Ocak'ta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim.”⁴¹* ifadeleriyle karşılık vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da kaldığı köşkün önüne geldiğinde Bursa Türk Ocağı üyesi Dr. Nazif Şerif Bey, bir konuşma yapmıştır. Konuşmada Dr. Nazif Şerif Bey şunları ifade etmiştir:

“Sana hitap için yine senin Mübeccel [yücelmiş] isminden daha kıymetli kelime bulamıyorum. Bu fevk-al-beşer şahsın karşısında ne kadar acizim. Siz büyük milletin en büyüğüsünüz. Hangi gazadır ki senin gazalarının yüksek gayesine varmış olsun ve hangi gazidir ki senin gazalarının bir neferi kadar hizmet etmiş bulunsun. Sen yalnız Türk Milleti'ni değil, bütün medeniyeti kurtardın. Biz her şeyimizi senin uğrunda feda edeceğiz. Senin nurunu görmeyen gözler kör olsun

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İM 71/23, 1923, 04, 09.

³⁹ Yılmaz Akkılıç, *Atatürk ve Bursa*, Bursa, 1988, s. 61.

⁴⁰ Yılmaz Akkılıç, *a.g.e.*, s. 124.

⁴¹ *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13, Ekim 1925. Nakleden, *Tütibay*, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 61.

*ve senin hitabını işitmeyen kulaklar sağır kalsın! İşte biz bugün senin huzurunda senin namına ant içiyoruz.*⁴²

Mustafa Kemal Paşa, Dr. Nazif Şerif Bey'in nutkuna şöyle cevap vermiştir:

“Muhterem arkadaşlar!

Sizi yekpare bir vicdan halinde, bir kalb halinde karşımda görüyorum. Bu kalbe bir hazz-ı vicdanla temas ediyorum. Bu temas bana çok yüksek saadetler bahşediyor. Arkadaşlar ben öteden beri muhterem Bursalıların bu yüksek kabiliyette olduğuna çok kaniydim. Fakat maatteessüf üç beş ahmak bu kitlenin önüne çıkmak, bu zeka ve kabiliyeti örtmek istediler. Hâlbuki hakikatin örtülmek imkânı olmadığı bugünkü tezahüratımızla mütecellidir [meydandadır]. Cümnenize tercüman olarak beyefendi biraderimizin söylediği sözlerden çok mütehassıs ve coşkun hissiyata, hali galeyanda bulunan tezahürata layık olduğu veçhile mukabelede görüyorsunuz ki, fart-ı heyecanım [heyecanımın fazlalığı] manidir. Yalnız sözlerime daha birkaç kelime ilave edeyim.

Arkadaşlar!

Bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhülislamlar tebdil olundu. Fetvalar çıkarıldı. Şayan-ı mahmedettir [övgüye değer] ki, bugün milletimiz böyle hissiz, bîmana, bîmantuk vasıtaların hiç birine arz-ı iftikar [rağbet] etmiyor. Bu gibi delaletlere ihtiyaç göstermiyor. Bizim delaletimiz ise milletimizden aldığımız ilhamdan başka bir şey değildir ve olamaz. Muhterem Bursalılar samimiyetle, katiyetle ifade etmek isterim ki, hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete isal edecektir [götürecektir].

*Tereddüte mahal yoktur. Takip ettiğimiz yolun cidden musip [isabetli] olduğu yine sizin hal ve şanınızdan ve ali harekâtınızdan bellidir. Müteessirsiniz. Arkadaşlar, takip ettiğimiz yol demek içimizden herhangi birimizin çizdiği herhangi hat değildir. Bütün efkarın muhassalasının çizdiği şehrah [yol] demektir. Onun için doğrudur, musiptir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat mütecellidir. Fakat bu hissiyatın fülen izharı bugün ilk defa Bursa'da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyet-i tertibiyeye kemal-i samimiyetle takdim-i tebrikat ve teşekkürat eylerim.*⁴³

Bursa Türk Ocağı, Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa gezisinin ardından kaleme aldığı bir mektupta, daima Gazi'ye ve inkılaplarına bağlı olduğunu vurgulamış, Türkiye'nin inşa sürecinde üzerine düşen vazifeyi büyük bir özveriyle yapacağı sözünü vermiştir.⁴⁴

⁴² Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 2008, s. 124.

⁴³ Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *a.g.e.*, s. 124-125.

⁴⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Dosya No: 71, Fihrist No: 43, Belge No: 43, Nakleden, Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *a.g.e.*, s. 203.

Mustafa Kemal Paşa, Güney Anadolu'da bir inceleme gezisi yapmak üzere 7 Mayıs 1926'da Ankara'dan hareket etmiş, birçok yeri ziyaret ettikten sonra 20 Mayıs'ta Bursa'ya gelmiştir. Burada, Bursa Valisi Kemal (Gedeleş) Bey, Belediye Başkanı Cemal Bey (Yağcı), Ordu Komutanı Ali Sait Paşa (Özçivril), Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa (Ayerdem) ve yöresel giysileriyle 150 atlı milis tarafından karşılaşmıştır.⁴⁵ Paşa'nın 20 Mayıs - 13 Haziran arasında gerçekleşen Bursa gezisi, 24 günlük uzun bir süreci kapsamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Bursa'daki devlet kurumlarını ziyaret etmiş ve kendisine sevgi gösterisinde bulunan Bursa halkıyla değişik görüşmeler yapmıştır. Paşa'nın, Bursa'da ziyaret ettiği yerlerden biri de mutat olduğu üzere, Bursa Türk Ocağı olmuştur.

26 Mayıs günü saat 18.10'da Ocağı ziyaret eden Paşa'ya, Ocak yetkililerinden Dr. Nazif Şerif Bey (Nabel) tarafından yapılan çalışmalarla ilgili bilgiler verilmiştir. Hakkı Tarık Us'un 27 Mayıs 1926 tarihli *Vakit Gazetesinde*, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Ocağı'ndaki incelemeleri ve uyarılarıyla ilgili olarak şöyle bir haber yer almıştır (sadeleştirilmiş hali):

*“Gazi Paşa hazretleri Ocaklılarla söyleşileri sırasında çalışmanın, özellikle çok sıkı bir etkinliğin ulusumuz için pek gerekli olduğundan söz ettiler. Daha sonra dinî konular hakkında değerli uyarılarda bulunarak, ibadetlerimizde, Kur'an'ın Türkçesini kullanmaktığımızı bildirdiler ve bu konuda açıklamalar yaptılar. Bundan sonra köylünün çalışmaları ile ilgili bazı sorular sordular. Ve daha sonra otomobilleriyle köşklarine döndüler.”*⁴⁶

Anlaşıldığı üzere, Mustafa Kemal Paşa, daha 1926 yılında Türkçe ibadet konusunda kararlı idi ve bunun ilk işaretlerini verdiği merkezlerden biri de Bursa Türk Ocağı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Temmuz 1927 tarihinde başladığı İstanbul gezisini 1 Ekim 1927'de bitirmiş, ardından İzmir Vapuruyyla Bursa'ya hareket etmiştir. Paşa, Mudanya'ya ulaştığında Bursa Valisi Fatin Bey (Güvendiren), Belediye Başkanı Mehmet Şükrü Bey (Arna), tümen komutanı, il ve ilçe yöneticileri ve kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılanmıştır. 1-9 Ekim tarihlerinde Bursa'da kalan Paşa, Bursa Türk Ocağı tarafından 7 Ekim'de onuruna verilen baloya katılmıştır. Paşa, balonun açılış dansını Vali Fatin Bey'in eşi ile yapmıştır.⁴⁷

Türk Ocakları, 1927'deki Dördüncü Kurultayı'nda yaptığı yasa değişikliğiyle “...Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraber” olduğu yönünde karar almış, daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Nizamnamesi'nde yer alan 40. madde ile Ocaklar CHF'nin “*murakabesi al-*

⁴⁵ Yılmaz Akkılıç, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁶ “Gazi Paşa Dün Bursa Türk Ocağında Ocaklılarla Hasbihal Etti”, *Vakit*, 27 Mayıs 1926.

⁴⁷ Yılmaz Akkılıç, *a.g.e.*, s. 84.

tında bir kuruluş” sayılmıştır.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa, 5 Ocak 1931’de Bursa Türk Ocağı’na gerçekleştirdiği son ziyaretinde bu konuyu ele almış, gençlerin ve öğretmenlerin Türk Ocağı çatısı altında birleşmeleri gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, Bursa Türk Ocağı’nda Darülfünun Emmini Muammer Reşit ve Müderris Ziya Beylerle bir görüşme yapmış, *“Ocak gençliğine ve arkadaşlara selam söyleyin”* diyerek Ocağa duyduğu güveni ve sevgiyi dile getirmiştir.⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın Bursa ziyaretinde Hamdullah Suphi ile arasında şöyle bir diyalog cereyan etmiştir:

“ - Hamdullah, hangi Türk Ocağı’na gitsem, hepsi memnun olmayanlarla dolmuş. Bana neler sormadılar, neler söylemediler.

- Tabi Paşam, onlar başlarında bir sultan değil, bir Cumhurbaşkanı olduğunu biliyorlar ve onun için çekinmeden içlerini döküyorlar. Onları böyle konuşmaya sizin getirdiğiniz rejim alıştırdı.”⁵¹

Ancak, Bursa’da Ocaklı gençlerin Atatürk’e çeşitli memleket meseleleri üzerinde birtakım sorular sormaları onu çok memnun etmiştir. Bunun üzerine kendi partisinin mensuplarına hitaben; *“Nedir bu durumunuz? Herkes ellerini kavuşturmuş, el pençe divan duruyor. Siz de Ocaklı gençler gibi uyanık olun.”⁵²* demiştir.

Bursa Türk Ocağı’nın faaliyetlerini yakından takip eden ve Ocağın, devlet ve toplum hayatında üstlendiği sorumlulukları takdir eden Mustafa Kemal Paşa, Bursa gezisinden iki gün sonra Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi aracılığıyla ilettiği mektubunda Bursa Türk Ocağı’nın çalışmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁵³

Bursa Türk Ocağı’nın Faaliyetleri

Türk Ocakları, nizamnamelerinde tarifini yaptığı üzere Türklüğü ve Türkleri geliştirmek amacıyla toplumun çok değişik alanlarında önemli hizmetler üretmiştir. Bursa Türk Ocağı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı kaos ortamında bir yandan vatan-millet savunması verirken, diğer yandan da Bursa’da düzenlediği değişik faaliyetlerle milletin moralini, milli ve dini bilinçlerini yükseltmeyi hedeflemiştir. Ocağın ilk dönem faaliyetlerinin müsamere, konferans, sinema, bayram kutlamaları ve eğitim-öğretim üzerinde odaklandığı görülmüştür.

Milli Mücadele’nin kazanılmasıyla birlikte, Bursa Türk Ocağı, savaş yorgunu ve bitkin düşmüş olan Türk Milleti’ni geliştirmek, eğitmek ve

⁴⁸ Füsun Üstel, *a.g.e.*, s. 227.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 6 Kanun-u Sani 1931.

⁵⁰ Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tannöver ve Anıları*, Menteş Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 75.

⁵¹ Mustafa Baydar, *a.g.e.*, s. 75.

⁵² Nermin Kılıç, *Türk Ocakları ve Atatürk*, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara, 2012, s. 173.

⁵³ Söz konusu mektup için bkz. BAO, TOK, 920.10/6.28.5. Nakleden: Mehmet Uzun Baboğlu, *a.g.e.*, s. 43-44.

çağdaş Türk ülküsüyle donatmak için yoğun bir mesaiye girmiştir. Ocağın bu faaliyetleri, dönemin gazeteleri ve Türk Ocakları resmi yayın organı olan *Türk Yurdu Dergisi*'nde düzenli olarak takip edilebilir. Söz konusu faaliyetler yapıldığı alanlara göre aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

A. Açılan Okullar ve Kurslar

Türklerin her alanda gelişmesini ve bilinçlenmesini amaçlayan Bursa merkez ve ilçe Türk Ocakları, eğitim-öğretim faaliyetlerini en önemli hizmet aracı olarak belirlemiştir. Merkez Ocak, meşrutiyet döneminde düzenlediği eğitim-öğretim kurslarıyla vatandaşları birçok alanda aydınlatmayı ve bir kültür bilinci yaratmayı planlamıştır. Bir gazete haberinden öğrendiğimize göre, Ocak, herkese açık olmak üzere bazı alanlarda parasız kurslar düzenlemiştir. Bu kurslara katılacaklardan aylık derslere devam mecburiyeti istenmiştir ki, bu da Ocağın bu husustaki ciddiyetini göstermektedir. Kurs programına göre, Pazartesi akşamı ve Salı gecesi "*ulum-u içtimaiye ve diniye*"; Salı akşamı ve Perşembe gecesi de "*Türk ve Osmanlı tarihi*" derslerinin verilmesi planlanmıştır.⁵⁴

Bursa Türk Ocağı, Cumhuriyet döneminde eğitim faaliyetlerini daha yoğun ve profesyonel bir mahiyette gerçekleştirmiştir. Merkez Ocak 1923 yılında, hiç eğitim almayan veya eğitimini tamamlayamayan Bursalı vatandaşlar için parasız gece dersleri ile bir Çırak Mektebi açmış, köylü çocuklar için de bir "*Leyli Numune [Gece] Mektebi*" açmayı kararlaştırmıştır.⁵⁵

Bursa Türk Ocağı, 1924'te beş gece okulu daha açmış, bu okullarda elifba, kıraat, imla, yazı, medeni bilgiler, Türk tarihi ve coğrafyası gibi dersler okutarak adeta bir eğitim-öğretim seferberliği başlatmıştır. 300'den fazla öğrencinin devam ettiği bu gece okullarının isimleri ve buralara devam eden öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir:

Bursa Türk Ocağı'nın Açtığı Okullar (1924)

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı
Hoca Hasan	97
Muradiye	67
Reyhan	25
İncirli	62
Kazgani	52 ⁵⁶

⁵⁴ "Bursa Türk Ocağının Dersleri", *Ertuğrul*, 12 Mart 1914.

⁵⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Kanun-u Sani, 4 Şubat, 15 Teşrin-i Evvel 1923. Nakleden: İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁶ *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3, Aralık, 1924. Nakleden, Tütübay, 2001, C. 8 (15), Şuun, 1924-1925, s. 124.

Söz konusu okullara, 1925 yılında açılan ve 48 öğrencinin devam ettiği “Ticaret Mektebi” de ilave edilmiş ve okulun kapasitesi 1926 yılında daha da genişletilmiştir.⁵⁷

Bursa Türk Ocağı, eğitim-öğretim faaliyetlerinde gösterdiği üstün başarıyla Bursalı vatandaşların bu alanda en çok güvendiği sivil toplum örgütü haline gelmiştir. 1925 yılında Bursa'nın “otuz üçüncü dairesinde müntehab Heyet-i İhtiyariyesi'nin” Ocak İdaresi'ne yaptığı bir müracaat bunun kanıtı durumundadır. Adı geçen Heyet-i İhtiyariye, temsilcisi bulunduğu Emir Sultan, Kevserciler, İki Kapılı Mescit, Zeyniler, Kara Abdürrezzak, Pir Emir, Davut Kadı, Hıyarönü, Feyzullah Paşa, Doktor Ser-viler ve Hoca Taşkın mahallelerinde çocuklarının “*talim ve terbiyesi*” için bir mektep bulunmadığını, bu yüzden çocuklarını uzak mesafedeki mekteplere göndermek zorunda kaldıklarını, bunun da karlı ve yağmurlu havalarda büyük sıkıntılar doğurduğunu, üstelik çocuklarının kontrolünü de zorlaştırdığını vurgulamış; bu sıkıntılı durumdan dolayı bazı ailelerin çocuklarını okutmaktan vazgeçme noktasına geldiğine dikkat çekerek “*bin bir türlü dertlerimizle meşgul bulunan hükümetimizden*” yeni bir mektep yapmasını beklemenin gerçekçi olmadığını dile getirmiş, Emir Sultan Mahallesi'nde bulunan ve şeyhi vefat ettiği için kullanılmayan Emir Sultan Tekkesi'nin mektebe dönüştürülmesi ve buraya muallim tayin edilmesi konusunda Ocak idaresinden yardım istemiştir. Böylesine bir müracaat, Bursa Türk Ocağı'nın, büyük maliyetli işleri dahi üstlenbildiğini ve vatandaşlara ciddi yardımlarda bulunduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.⁵⁸

Bursa Türk Ocağı, açtığı okulların yanı sıra Bursa'nın farklı semtlerinde yabancı dil kursları açarak vatandaşların yabancı ülkelerde cereyan eden gelişmeleri kolaylıkla izleyebilmelerini amaçlamıştır. Bu doğrultuda, 1925 yılında Fransız Mühendis Mösyö Deno tarafından iki kur halinde verilen Fransızca kursuna 100'den fazla öğrenci katılırken, İngilizce kursuna da 30'dan fazla öğrenci devam etmiştir.⁵⁹ 1927 yılında, Fransızca kursuna 92, İngilizce kursuna da 57 öğrenci katılmıştır.⁶⁰ 1928'de, Ocağın Dörtyol'da açılan dershanesinde geceleri Fransızca ve İngilizce dersi verilirken, gündüzleri de bayan vatandaşlara Fransızca dersleri verilmiştir.⁶¹

1927 yılı itibarıyla, ticaret ve dil okullarından 16 öğrenci mezun olmuş, 71 yeni öğrenci de kaydedilmiştir. Bu okulların tahsil süresi 2 sömestr olmak üzere 9 ay olarak belirlenmiştir.⁶²

⁵⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Sani 1925.

⁵⁸ *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10, Temmuz, 1925. Nakleden, Tütibay, 2001, C. 9 (16), 1925, s. 198-1999.

⁵⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrin-i Sani 1925.

⁶⁰ *Türk Yurdu*, S. 196, Şubat, 1928, s. 53.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i Sani 1928.

⁶² *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden: Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 121.

Milliyetçilik anlayışını ırk yerine kültüre dayandıran Türk Ocakları, dil konusunda oldukça hassas davranmıştır. Türkiye sınırları içinde kültür birliğinin sağlanması ve Türkçe'nin yaygınlaştırılması için, Türk Ocakları kurultaylarında uzun müzakereler yapılmış, bu konuda Ocakların Hükümet'le yapacağı işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Özellikle, 3. ve 4. kurultaylarında yer alan delegelerin sunduğu öneriler doğrultusunda Ocakların, Türkçe konuşma ve Türkçeyi yaygınlaştırma faaliyetinde belediyelerle işbirliği yapması teşvik edilmiştir.⁶³ Bu türden bir Ocak-Belediye işbirliğinin ilk kez Bursa'da gerçekleştiği görülmektedir. "*Bursa Türk Ocağı Türkçeden başka bir lisan konuşulmasını men etti.*" başlıklı bir gazete haberinde, Bursa Türk Ocağı'nın programı gereğince, belediyenin, vatandaşların Türkçeden başka bir dil ile konuşmayı yasakladığı ve aksi davranışta bulunanları cezalandıracağı kaydedilmiştir.⁶⁴

Nitekim, Bursa araştırmalarıyla tanınan tarihçi Raif Kaplanoğlu'nun Bursa Belediye Arşivi'nden naklettiği belgelere göre, Mudanya'da Rumca konuşan Girit göçmenlerine, Musevilere ve Arnavutlara "*Halka açık yerlerde Türkçeden başka bir dille konuştuğu için*" ceza kesildiği görülmüştür. Belediye Arşivi'ndeki encümen kararlarında; "*Türkiye Hükümet-i Cumhuriyeti'nin lisan-ı resmisi Türkçe ve bilumum (halkı) Türk olduğu halde bunlardan (...) memleket-i kadimi lisanlarıyla kahvehanelerde grup halinde toplanıp konuştukları görülmektedir. Bu hal milli gayelerimizi, takdir-i Türklükten neşet ettiği cihetle, (...) umum mahallerde Türkçe talim eylediklerini (...) Türkçeden gayri lisanla konuşmamaları*" gerektiği yönünde kapsamlı açıklamalar yapılmıştır.⁶⁵ Başka bir belgede, "*Teşkilat-ı Esasiye'nin 2. maddesi mucibince Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili Türkçedir. Türkiye ahalisi, din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla kanun-u mezburunun 88. maddesi mucibince Türk olmadığı, bunlardan bazılarının memleket-kadimi lisanlarıyla konuşmakta oldukları görülmekte ve bu hal milli gayelerimize (uymadığı) cihetle*"⁶⁶ denilmiştir. Cezaların genellikle kahvehanelerde yapılan konuşmalar için kesildiği görülmüştür. Ancak, Koza Hanı'nda dükkânları olan Musevi vatandaşlar, kendi aralarında⁶⁷, Uzunçarşı'da⁶⁸, gazinoda⁶⁹ ve hatta Yeşil Kahvehanesi'nde kendi ailesiyle yaptıkları Musevi'ce konuşmalar hakkında uyarılmış veya ceza almıştır.⁷⁰

⁶³ Bu kararlar için bkz. İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁶⁴ *Açık Söz*, 13 Temmuz 1341.

⁶⁵ *Kent Arşivi (KA), Belediye (Beld)*, F/74, 1090. Nakleden: Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Bursa (1876-1926)*, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul, 2006, s. 274.

⁶⁶ *K.A., Beld*, F/74, 1163. Nakleden, Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁶⁷ *K.A., Beld*, E/73, 1583, 1667; F/74, 1171, 1164, 1248, 1249. Nakleden, Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 309.

⁶⁸ *K.A., Beld*, F/74, 1244. Nakleden, Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁶⁹ *K.A., Beld*, E/73, 1814. Nakleden, Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁷⁰ *K.A., Beld*, E/73, 1500. Nakleden, Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

Bursa Türk Ocağı, toplum hayatında Türkçeyi ve Türk kültürünü hâkim kılmak amacıyla Bursa'da yabancı isim taşıyan mahallelerin isimlerinin değiştirilmesini ve bu mahallelerin Türkçe isimlerle anılmasını savunmuştur. Bu doğrultuda, yetkili makamlar nezdinde teşebbüse geçen Ocak, Bursa'daki yabancı isimli mahallelere Türklüğe hizmet etmiş *"Türk kahramanların"* isimlerinin verilmesi konusunda ciddi mesai harcamıştır.⁷¹

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı Türkiye Cumhuriyeti, çağdaş bir toplum ve devlet yaratmak amacıyla birçok alanda köklü inkılap hareketlerine girişmiştir. Türk Ocakları, Türkiye'nin inşasında görev alan ve bu hususta yaptığı fedakâr çalışmalarla devlete en büyük destek veren kurumlar olmuştur. Bu kurumların öncülerinden olan ve Mustafa Kemal Paşa'nın himayesinde bulunan Bursa Türk Ocağı, Cumhuriyet inkılaplarını yakından takip etmiş, bunların millete indirgenmesinde ve benimsetilmesinde büyük mesailer harcamıştır. Bu cümleden olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın yine ilk işaretini 27 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu Türk Ocağı'nda verdiği Şapka İnkılabı Bursa'da büyük yankı bulmuş, 28 Eylül 1925'de Bursa Türk Ocağı tarafından organize edilen ve Şapka İnkılabı'nın anlatıldığı mitinge binlerce vatandaş katılmıştır.⁷²

Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Ağustos 1928 tarihinde işaretini verdiği alfabe değişikliği, toplum hizmeti gören Türk Ocakları'na yeni vazifeler yüklemiştir. Türk Ocakları Merkez Heyeti, 20 Ağustos 1928 tarihinde *"Aziz kardeşlerim"* hitabıyla yayımladığı tamimde, Yeni Türk harflerini her sınıf vatandaşa öğretmenin Ocaklar için bir *"mefkure"* olması gerektiğini vurgulayarak, Ocakların açacakları kurslarla bir okuma yazma seferberliği başlatmasını ve bu konudaki çalışmaların sistematik olarak genel merkeze bildirmesini istemiştir.⁷³

Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin, Latin harflerinin halka öğretilmesiyle ilgili tamiminin ardından Ocaklardaki faaliyetlerin okuma-yazma kurslarında yoğunlaştığı görülmektedir. Ocaklar, açtıkları kurslarla binlerce Türk'ün yeni harfleri öğrenerek aydınlanmasında büyük hizmetler görmüştür. Bu konuda ilk harekete geçen Ocaklardan biri de İnegöl Türk Ocağı olmuştur. Ocak, Türk Ocakları Genel Merkezi'ne gönderdiği 28 Ağustos 1928 tarihli mektupta;

*"İnkılap hayatımızda yeni mesut bir safha açan yeni yazımızın her şeyden evvel halka neşir ve tamimini Ocağımız en evvel ifası lazım gelen bir vazife bilerek derhal faaliyete başlamış ve beş gün evvel açtığımız dershaneye vaki hücum karşısında ikinci bir derslane daha açmak mecburiyetinde kalmıştır. Şimdi her iki dershanede muntazaman tedrisat ifa edilmektedir."*⁷⁴

⁷¹ *Türk Yurdu*, C. 17-3, Kasım, 1924, S. 176-15. Nakleden: Tütibay, 2001, 10. Cilt (17), Şubat, 1925-1926, s. 163.

⁷² *Hâkimiyet-i Milliye*, 29-30 Eylül 1925; *Cumhuriyet*, 29-30 Eylül 1925.

⁷³ *Türk Yurdu*, S. 202, Ağustos, 1928, s. 46.

⁷⁴ *Türk Yurdu*, C. 22-8, s. 202-41, Ağustos, 1928, Nakleden, Tütibay, 14. Cilt (22), 1928, s. 98.

diyerek bu konuda örnek bir azim ve kararlılık göstermiştir. İnegöl Türk Ocağı'nın açmış olduğu iki dershaneye 155 öğrenci devam etmiş ve kısa bir sürede öğrenciler okuma yazma seviyesine gelmiştir.⁷⁵ Bursa Merkez Türk Ocağı, Eylül ayında açtığı üç kursla Bursalı vatandaşların eğitimine başlamış, bu kursların sayısı artan talep üzerine hızla çoğalmıştır.⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa Türk Ocağı da, açtığı kursa 100 öğrenci kaydederek derhal çalışmalarına başlamıştır.⁷⁷

Bursa Türk Ocağı, bir yandan okuma yazma kursları açarken, bir yandan da yeni harflerle tasarlanmış daktilo kursları düzenleyerek kamu kurumlarına kalifiye eleman yetiştirmiştir. Ocağın, 1929 yılında açtığı kurslara başlangıçta 17 hanım katılmış, bunların 15'i, Bursa Valisi'nin başkanlığında, fırka mutemetleri, maarif müfettişleri, Ocak ve Ticaret Odaları Başkanları ve bankalardan davetli kişiler huzurunda yapılan sınavda başarılı bulunmuş ve kendilerine sertifika verilmiştir.⁷⁸

Bursa Türk Ocağı, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde öğrencilerin ve vatandaşların kaynak sorunlarını çözmek amacıyla zengin içerikte bir kütüphane oluşturmuştur. Sonradan, Bursa'nın tek kütüphanesi olan Milli Kütüphane'nin⁷⁹ 1924 yılında tasfiye edilmesiyle birlikte ortada kalan nadide eserlere sahip çıkmış ve mevcut kütüphanesini daha da büyütülmüştür.⁸⁰ Ocak, 1928 yılında 1000 ciltten oluşan "*temiz ve kıymetli*" bir kütüphaneye kavuşmuştur.⁸¹

Eğitimi Ocakların en önemli faaliyet sahası olarak gören Bursa Türk Ocağı, okumaya muhtaç ve maddi imkânsızlıklar içinde bulunan öğrencilere de sahip çıkmış ve ailelerine belli miktarlarda nakdi yardımda bulunmuştur. *Türk Yurdu*'nda yer alan bir habere göre, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden ve okuması yarım kalan iki ailenin çocukları Bursa Sanayi Mektebi'ne kaydedilmiş ve okumaları sağlanmıştır.⁸²

⁷⁵ *Türk Yurdu*, Onyedinci Sene (Eylül 1928), C. 22-8, S. 203-42. Nakleden Tütibay, 14. Cilt (22), 1928, s. 141.

⁷⁶ *Türk Yurdu*, 203 (Eylül 1928).

⁷⁷ *Türk Yurdu*, Onyedinci Sene (Kanun-u Sani), 1928-Ocak 1928, C. 21-7, S. 195-34. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 70.

⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5, 12 Ağustos 1929; *Cumhuriyet*, 16 İkinci Teşrin 1929.

⁷⁹ Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Bursa'nın en büyük kütüphanesi Milli Kütüphane'di. 1910 yılında kurulan Bursa Milli Kütüphanesi Cumhuriyet döneminde gittikçe gelişmişti. 1923 yılında Milli Kütüphane'deki 10 bin kitabın 3 bin liraya sigorta edildiği görülür. 1924 yılında Milli Kütüphane'ye bir yılda 4.747 okur gelirken, 1925 yılında Milli Kütüphane'ye ilk altı ayda 3.211 okur gelmişti. Bunlardan 1.308'i öğrenci, 1.111'i memur, 513'ü subay, 226'sı esnaf ve üçü sarıklı hocadır. Bursa'nın yegâne kütüphanesine, ilmiye sınıfından yalnız üç kişinin devam etmesi düşündürücüdür. Kütüphanede okunan kitapların çoğu tarih bilimine aitti. Kütüphane, Pazartesi günleri sadece hanımlara hizmet vermekteydi. Bkz. Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 284.

⁸⁰ *Türk Yurdu*, 2 Teşrin-i Sani 1340, 147.

⁸¹ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 122.

⁸² *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 122.

B. Konferanslar, Müsamere ve Bayram Kutlamaları

Türk Ocakları, kurulduğu 1912 yılından beri milletin aydınlatılmasında konferans ve müsamere gibi faaliyetleri etkin biçimde kullanmış, konser ve müzik gibi etkinliklerle desteklenen bu faaliyetler milletin büyük ilgisini çekmiştir. 1918 yılındaki Türk Ocağı Kongresi'ne sunulan İdare Heyeti Raporu'nda, 1913-1918 yılları arasında Ocaklarda 500 konferansın verildiği kaydedilmiştir.⁸³ Tarih, eğitim, sosyoloji, Türk Dili, milliyet, Türk kadını, sağlık ve milli kültür gibi konularda yoğunlaşan faaliyetlerin özellikle gençler arasında büyük ilgi uyandırdığı gözlemlenmiştir.

Bursa Türk Ocağı'nın Meşrutiyet Dönemi faaliyetlerinin özellikle müsamere ve konferans gibi etkinliklerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimiyle zengin bir şehrin temsilcisi olan Bursa Türk Ocağı, Çarşamba ve Perşembe akşamları gerçekleştirdiği çok sayıda konferansla dikkat çeken Ocaklardan biri olmuştur. Bursa Mecmuası'na göre, Bursa'daki Darülmualimat Kongre Salonu, her Perşembe öğleden sonra İslam ve Türk Dünyası üzerine verilen konferanslarla dolmaktaydı. Bursa basınına göre, Ocak, Meşrutiyet döneminin en önemli kültür yuvası olarak faaliyet göstermekteydi.⁸⁴ Ocak idaresi, Meşrutiyet yıllarında yapılan konferansları:

“Pek muazzam sayfalar ihtiva eden Türk ve İslam Tarihi ile aramızda meydana gelen açıklığı doldurmak, genç vicdanlarda dini ve milli bir iman vücuda getirmek amacıyla tertip edilen bu konferanslar muhtelif mektep talebe ve öğretmenlerinin katılımıyla gerçekleşti. Pek ziyade tevzi ve sükûn ile devam eden bu telkin ve terakki yarın Bursa'nun içtimai hayatında söylediğini bilir ve dinlediğini anlar zevatın âdetini artıracak, idrak ve tahsil uçurumunu dolduracaktır.”⁸⁵

şeklinde değerlendirmekteydi.

Bursa Türk Ocağı'nın, hemen her alanda milleti bilinçlendirmeyi hedefleyen konferans faaliyetleri Cumhuriyet döneminde de zenginleşerek devam etmiştir. Ocağın, bu dönemki konferanslarına Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi önde gelen Türkçü aydınlar da konuşmacı olarak katılmıştır.

Dönem basınına kayıtlarına göre, Bursa Türk Ocağı'nın, 1923, 1925, 1927 ve 1928 yılları itibarıyla gerçekleştirdiği konferansların bazıları aşağıdaki gibidir:

⁸³ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 81.

⁸⁴ *Bursa Mecmuası*, Sayı: 4, 1918, s. 49.

⁸⁵ *Bursa Mecmuası*, Sayı: 4, 1918, s. 49.

Bursa Türk Ocağının Organize Ettiği Bazı Konferanslar

Yıl	Konferans Veren	Konferansın Konusu
1923	Yusuf Akçura	“En Büyük Cihad” ⁸⁶
1925	1. Lisenin 2. Müdürü Salih Şevket Bey	“Elektrik ve Tatbikatı”
		“Telgraf, Telsiz-Telgraf ve Tatbikatı”
	Lise Kimya Muallimi Salih Sami Bey	“Sabunculuk”
	Umur-u Hukukiye Müdürü Emrullah Bey	“Türk Lisanı”
	Dr. Feridun Şevket Bey	“Çocuk Bakımı”
		“Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri”
		“Yara, Bere, Kırık, Çıkık ve Buna Mümasil Hastalıklarda Yapılacak Tedabir-i Evveliyeye ve Sakınılacak Ahval”
		“Veraset Suretiyle Evlada İntikal Eden Hastalıklar”
	Dr. Zekai Muammer Bey	“Verem ve Frengi”
	Müze Müdürü Hasan Fehmi	“Türk Ocaklarının Lüzumu”
		“Din ve Ahlak”
		“Hars”
Kaymakam Şemseddin Bey	“Tayyarecilik”	
	“Hurafeler ve Batıl İtikadlar”	
	“Kalıtımla Geçen Hastalıklar”	
	“Türk Dili”	
Darülfünundan Prof. Zühdü Bey	“Milli İktisadiyemiz” ⁸⁷	
1927	Prof. Benafos	“Beynelmile İktisat”
	Bursa Lisesi 2. Müdürü Salih Şevket	“Radyo, Telsiz, Telefon ve Telgraf”
1928	Mimar Hikmet Bey	“Türk Mimarisi”
	Ağaoğlu Ahmet	“Camilerde Türk Tarzı Mimarisinin Seyri ve Tekamülü” ⁸⁸

⁸⁶ Akçura'nın bu konferansı milli ekonominin kurulmasıyla ilgilidir. Konuşmanın özetlenmiş metni için bkz. Yusuf Akçura, “Cihad-ı Ekber”, *Türk Yurdu*, 2, 1 Nisan 1339, s. 33-40.

⁸⁷ *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 172-11, Ağustos, 1922. Nakleden, Tütibay, 2001, C. 9 (16), 1925, Türk Ocakları Şuunu, s. 259.

⁸⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Nisan 1929; *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1929.

Türk Ocakları, kurulduğu günden beri müsamere faaliyetlerine büyük önem vermiş, değişik etkinliklerle zenginleştirdiği temsiller yoluyla vatandaşa milli tarih ve kültür bilinci aşlamaya çalışmıştır. Bu müsamerelerde alışılmışın dışında olarak kadınlar da katılmış ve ilk kez Türk kadını, erkeklerin karşısında şiir okuma, konuşma ve temsil verme cesareti kazanmıştır.

Bursa Türk Ocağı'nın, Meşrutiyet döneminde müsamere faaliyetlerine ağırlık verdiği ve değişik içerikte müsamereler düzenlediği anlaşılmaktadır. *Hüdavendigâr Gazetesi*'nin "Türk Ocağı'nın Birinci Müsamere-i Edebiyesi" başlığıyla verdiği bir haberde, Ocağın, vatandaşların ilgisini çekmek için zengin içerikte bir müsamere programı hazırladığı ve bunun vatandaşın büyük ilgisini çektiği görülmektedir. Programda yer alan, "yeni ve eski çiftçi dertleşmesi, manzumeler inşadi, güreş, eski Türk musikisi, müzik ile beraber şarkılar, ordugâh levhası, üç perde yeni ve eski mektep piyesi ve sinema" gibi faaliyetler Ocağın, vatandaşların hem eğlenmesine hem de bilgilenmesine hizmet ettiğini göstermektedir.⁸⁹

Ocağın, Meşrutiyet döneminde ilgiyle izlenen müsamereleri Cumhuriyet'ten sonra da aynı ilgi ve heyecanla takip edilmiştir. 1927 yılında, Bursa ve Gemlik Türk Ocakları'nda iki müsamere tertip edilmiş, Bursa'da verilen müsamereye ecnebi aileler, vilayet erkânı ve 2.000 civarında vatandaş katılmıştır.⁹⁰ 1928'de Mudanya Türk Ocağı'nda da değişik müsamereler düzenlendiği kaydedilmiştir.⁹¹

Bursa Türk Ocağı'nın Meşrutiyet dönemi faaliyetlerinin en eskilerinden biri de katıldığı bayram faaliyetleri olmuştur. Ocak, bu dönemde kutlanan Meşrutiyet (Ayad-ı Milli) ve İstiklal-i Osmani bayramlarına katılmış, bazen de bu bayramların kutlanmasına liderlik etmiştir. Ocak, ilk bayram faaliyetini 1913 Aralığı'nda "İstiklal-i Osmaninin sene-i devriyesi münasebetiyle ihya-yı hatırat için" düzenlemiştir. Gazetelerin, "Resmi İhtifal" başlığıyla verdiği ve "tertib-i merasim ve nümayiş-i milli pek mutan-tan olmuştur." şeklinde vurguladığı törenler şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Evvela Cami-i Kebirde mevlüd-ü Nebevi kıraat edildikten sonra önde Ocağın kırmızı bayrağı olduğu halde tarafeynde silahlarla mücehhez iki Türk yavrusu arkasında davullar, Türk Gücü heyeti, kılıç ve kalkan mübarezeleri [döğüşü] darümuallimin, sanayi ve diğer mekatip talebesi, Sanayi Mektebi muzikasıyla marşlar okuyarak gidilmiş ve Osman Gazi hazretlerinin türbesini ziyaret ettikten sonra Ocak Heyeti'nden Ferid Bey tarafından belîğ bir hitabe irad edilmiştir. Oradan kalkılarak aynı tarz merasim ile hükümet konağına gelinerek Vali-i vilayet Paşa Hazretlerine beyan-ı teşekkürü müteakip Hürriyet Meydanı'na azimet-

⁸⁹ *Hüdavendigâr*, Sayı: 2601, 1914, s. 3.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 10 Kanun-ı Evvel 1927.

⁹¹ *Türk Yurdu*, 199, Mayıs 1928, 43.

*le temaşalar icra edilmiş, bir de dua-ı belîğ kıraat edildikten sonra Türk Ocağı'na avdet ile ifay-ı tebrikat olduğu gibi keza Türk Ocağı heyeti tarafından da belediyeye, daire-i askeriyyeye, İttihat ve Terakki Kulübü'ne birer heyet gönderilerek icray-ı tebrikat edilmiştir.*⁹²

Ocak, 10 Temmuz 1914 tarihinde Bursa'da kutlanan ve yaklaşık 20 bin vatandaşın katıldığı Meşrutiyet Bayramı'na da katılmış, Yeşil Meydanı'ndan başlayıp Osman Gazi Türbesi'ne giden kalabalık kortejde Türk Ocakları'nı temsil etmiştir.⁹³

Ocak, 1916 yılında İstiklal-i Osmani'nin sene-i devriyesinde, "ümera-i erkanı devlet, ulema, meşayih ve müteberan"ın da katıldığı resmi bir ihtifal programı hazırlamıştır. Programa göre, Müessesat-ı Umumiye ve Cemiyat-ı Milliye mektebi şakirdani ve esnaf cemiyetlerinin kendi bayraklarıyla Ocak'ta toplanması ve heyetin saat onda Cami-i Kebir Caddesi'ni takiben Osman Gazi Hazretlerinin türbe-i şerifesine gitmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁴

C. Köycülük

Türk Ocaklı aydınlar, halkı yakından tanıyarak onların seviyelerini yükseltmeyi ve halkla aydın arasındaki uçurumu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Ocaklarda görülen bu "halka doğru" hareket, öncelikle alt gelir gruplarına yönelik bir hareket olarak gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Anadolu'nun gittikçe öneminin artmasına paralel olarak gelişen halkçı hareket, Türk Ocakları'nda köycülük hareketini doğurmuştur. Ocaklı aydınlara göre, milli hayatın ve milli değerlerin temeli olan Öz Türk kültürünü bakir bir kitle teşkil eden geniş köy yığınları yaşatmaktaydı. Hamdullah Suphi'nin, "Türk köylüsü ırkımızın köküdür" saptaması bunu vurgulamaktadır.⁹⁵ Özellikle, Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayan "milli devlet" yaratma sürecinde Ocakların köycülük faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu faaliyetler, köylüyü aydınlatma, köylünün sağlık ve eğitim sorunlarına destek olma yönünde gelişmiştir.⁹⁶

İbrahim Karaer'in verdiği bilgilerde Bursa Türk Ocağı, köycülükle ilgili ilk sistemli faaliyetleri başlatan Ocak durumundadır. 1923 yılına ait bir mecmuada, Ocağın, köylüyü aydınlatmak için "İrşad Encümeni" kurduğu belirtilmiş ve "Bu encümenin vazifesini izaha hacet görmüyoruz." denilmiştir. Ocak, köylüye yönelik olarak kurduğu "irşad encümenleri" ile köylere ulaşmış, buralarda yaptıkları sohbet ve konferanslarla köylüyü birçok alanda aydınlatmıştır.⁹⁷ Ocak ayrıca, köylülerin şehirlerdeki

⁹² Hüdavendigâr, 30 Aralık 1913.

⁹³ Ertuğrul, 30 Temmuz 1914.

⁹⁴ Ertuğrul, 28 Aralık 1916.

⁹⁵ İbrahim Karaer, a.g.e., s. 154.

⁹⁶ İbrahim Karaer, a.g.e., s. 154.

⁹⁷ Yeni Mecmua, 86 (10 Teşrin-i Evvel 1923), 418. Nakleden, İbrahim Karaer, a.g.e., s. 154.

sorunlarına el atmış, “*rehbersizlik, mahcubiyet ve kimsesizlikle kıvranan köylülere ve fakirlere Türkiye Cumhuriyeti'nin hak ve adalet nurlarını mahkemelerde, dairelerde hülasa işin düştüğü her yerde gösterebilmek için Bursa mahkemeleriyle adliye memurlarının maddi ve manevi müzaaheret ve yardımlarıyla bir zabt-ı dava ve takib-i mesalih Odası tesis etmiştir.*” Ocak bu bağlamda, Bursa'nın Demirci Köyü ahalisinin Reji İdaresi'yle yaşadığı sorunları çözmüş, ayrıca, adı geçen köyün hükümete olan borçlarının ödenmesinde de aracılık yapmıştır. Kayıtlara göre, Ocak, 20 günlük mesai programında 20 zabt-ı dava, 75 istida ve 75 müşavere olmak üzere 120 kişinin sorununu çözmüştür.⁹⁸

Bursa Türk Ocağı, 30 Ağustos 1341 [1925] tarihinde aldığı Heyet-i İdare kararıyla bir köy teşkilatı kurmuş, bu doğrultuda Bursa'nın doğusunda ve batısında yer alan ve diğer köylere göre merkezi bir konumda olan *İsa Bey, Çalı* ve *Sisi* köylerini himayesine alarak örnek köy projeleri oluşturmaya başlamıştır. Bu plan dâhilinde 10 Eylül 1341 tarihinde *İsa Bey Köyü*'ne giden Ocak, köylülerle istişari mahiyette bir toplantı yapmış ve köylüye diğer köylere medeni tekamülde rehber olacak örnek köyler kurma amacıyla olduğunu anlatmıştır. 18 Eylül 1341'de Heyet-i İdare refakatinde Mühendis Rasih ve Doktor Cemal Ömer Beyler söz konusu köye gitmiş ve çeşitli etütlerde bulunmuştur. Köyü hane hane dolaşan ve bir sağlık taraması gerçekleştiren Cemal Ömer Bey, 42 hastanın tespitini yapmış ve bunlara gerekli ilaçları da parasız olarak dağıtmıştır. Diğer taraftan Mühendis Rasih Bey, köyün alt yapı sorunlarına dair bir proje yapmış, bu doğrultuda köyde ciddi sağlık sorunlarına neden olan bataklıkların ve açıkta akan kanalizasyon giderlerinin temizlenmesine ve bozulan kaldırımların tamirine yönelik yoğun bir çalışma başlatmıştır. Ocak Heyet-i İdaresi, köy ihtiyar heyetiyle bir toplantı yapmış, kendilerine Köy Kanunu'nu okuyarak köy ihtiyar heyetinin sorumluluk ve yetkilerine dair aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Ocak, şeftali ve sebze üretimiyle ünlü *İsa Köyü*'nde köylülerin de katkılarıyla bir konserve fabrikası kurmayı kararlaştırmıştır.⁹⁹

Bursa Türk Ocağı İdare Heyeti, 5 Kasım 1341 tarihinde beraberinde Ocaklı Vali Kemal Bey ve Defterdar Mustafa Bey olduğu halde *Çalı Köyü*'ne gitmiş ve köylünün sıcak ilgisiyle karşılanmıştır. Köyde genel sağlık taraması yapan Ocak doktoru, 36 hastanın muayenesini gerçekleştirmiş ve 2 müzmin frengili hastayı da acilen merkeze sevk etmiştir. Köyün alt yapı sorunlarına da eğilen Ocak idaresi, köyde bir kanalizasyon sistemi kurulmasına ve köyde başıboş akan derelerin ıslahına karar vermiştir.

⁹⁸ *Türk Yurdu*, Kasım 1924, C. 15-1, S. 163-2. Nakleden, Tütibay, 2001, 8. Cilt (15), Şuun, 1924-1925, s. 79-80.

⁹⁹ *Türk Yurdu*, Kasım 1924, C. 17-3, S. 176-15. Nakleden, Tütibay, 2001, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 162-163.

Ayrıca, köy okulunda tadilat yapan Ocak, tek salonda eğitim-öğretim gören 3 sınıfın öğrencileri için 3 sınıflık bir okul vücuda getirmiştir.¹⁰⁰

2. Sağlık Alanındaki Faaliyetler

Türk Ocakları, uzun ve yıkıcı savaşların ardından bitkin düşmüş olan Türk Milleti'nin sıhhatiyle yakından ilgilenmiş, sağlam ve üretken bir toplumun öncelikle sağlıklı bireylerden meydana geleceğinden hareketle sağlık hizmetlerine büyük önem vermiştir. Türk Ocakları'nın "köycülük" bağlamında değerlendirdiği sağlık hizmetleri, Ocakların mesai programında şöyle dile getirilmiştir:

"Ocaklar, kain oldukları merkezlerde Türk Milleti'ni tehdit eden sıhhi tehlikelerden Ocaklıları ve halkı ehemmiyetle haberdar etmeğe mecburdur. Memleketteki büyük hastalıkları ve onlardan korunma çarelerini Ocağın mensubu veya davetlisi olan doktorlar muntazam muşahabelerle (sohbetlerle) halka anlatacaklardır. Her Ocak kendi merkezinde umumi veya mahalli mahiyette alan sıhhi meselelerini kendi mütehassısları tedkik ve tespit etmek icap eder. Her Ocak, ya doğru dan doğruya kain olduğu merkezden veya en yakın ve müsaid köyden başlayarak, elindeki vasıtalarla Türk halkını tahrib eden hastalıklara karşı mücadele edecektir. Bu mücadeleye senelerce evvel başlamış olan doktor Ocaklıların verdikleri isim köycülüktür. Köycülük, Türk Ocağı'nın kudsi bir umdesidir."¹⁰¹

Bursa Türk Ocağı, ilk dispanserini 16 Ağustos 1924 tarihinde açmış ve bir buçuk aylık zaman zarfında 920 hastanın tedavisini gerçekleştirmiştir. Bu hastaların 402'si sıtma, 141'i iltihab-ı ema [bağırsak], 12'si romatizma, 37'si bağırsak ve 338'i de muhtelif hastalıklardan başvurmuştur. Ocak, sağlık hizmetlerini daha hızlı gerçekleştirmek amacıyla köyleri mıntikalara ayırmış ve doktoraları da köy köy gezdirerek hastalara ilaçları yerinde dağıtmayı kararlaştırmıştır.¹⁰² Aralık 1924 verilerine göre Ocak dispanserinde 178 sıtma, 34 mide, 71 bağırsak, 58 göğüs, 14 romatizma, 167 muhtelif hastalıklar olmak üzere toplam 542 hasta tedavi edilmiştir. Bunlardan 382 hastanın ilaçları parasız olarak kendilerine verilmiştir.¹⁰³

1925 yılının Ocak verilerine göre, 185 sıtma, 20 mide, 81 bağırsak, 71 göğüs, 24 romatizma ve 178 muhtelif hastalık olmak üzere 559 hasta muayene edilmiş ve 378 hastanın ilaçları verilmiştir. Şubat ayında, 201

¹⁰⁰ *Türk Yurdu*, Kasım 1924, C. 17-3, S. 176-15. Nakleden, Tütibay, 2001, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 162-163.

¹⁰¹ *Türk Ocakları Mesai Programı*, Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1926, s. 16.

¹⁰² *Türk Yurdu*, Kasım 1924, C. 15-1, S. 163-2. Nakleden, Tütibay, 2001, 8. Cilt (15), Şuun, 1924-1925, s. 79-80.

¹⁰³ *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 166-5, Şubat, 1925. Nakleden, Tütibay, 2001, 8. Cilt (15), Şuun, 1924-1925, s. 221.

sıtma, 96 göğüs, 31 mide, 60 bağırsak, 14 romatizma ve 177 muhtelif hastalık olmak üzere 579 hasta tedavi edilmiş ve bunların 361'ine ilaçları verilmiştir.¹⁰⁴ Ocağın, 1925 yılına ait Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında tedavisini gerçekleştirdiği hastaların erkek ve kadınlar olmak üzere istatistiği aşağıdaki gibidir:

Türk Ocağı Tababeti¹⁰⁵

19 Ağustos [1]341 Tarihinden 31 Ağustos [1]341 (19 Ağustos 1925 - 31 Ağustos 1925)			
Erkek		Kadın	
İlaç verilen	28	İlaç verilen	30
Kinin verilen	28	Kinin verilen	44
Reçete verilen	35	Reçete verilen	60
Hastaneye sevk	4	Hastaneye sevk	2
Yekun	95	Yekun	136
Umumi Yekun		231	
Eylül [1]341 (1925 Eylül) Ayında Müracaat Eden Hastalar			
Erkek		Kadın	
İlaç verilen	72	İlaç verilen	110
Kinin verilen	71	Kinin verilen	139
Reçete verilen	47	Reçete verilen	123
Hastaneye sevk	10	Hastaneye sevk	8
Yekun	200	Yekun	380
Umumi Yekun		580	
Ekim [1]341 (1925 Ekim) Ayında Müracaat Eden Hastalar			
Erkek		Kadın	
İlaç verilen	44	İlaç verilen	90
Kinin verilen	28	Kinin verilen	71
Reçete verilen	52	Reçete verilen	142
Hastaneye sevk	9	Hastaneye sevk	14
Yekun	133	Yekun	317
Umumi Yekun		450	

Bursa Türk Ocağı'nın 16 Ağustos 1924 tarihinde hayata geçirdiği dispenserin yıldönümü münasebetiyle düzenlediği bir istatistiğe göre, bir yıl içinde muayenesi yapılan hastaların sayısı, maruz kaldıkları hastalıklar ve tedavi usulleri aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

¹⁰⁴ *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 167-6, Mart 1925. Nakleden, *Tütibay*, 8. Cilt (15), Şuun, 1924-1925, s. 275.

¹⁰⁵ *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 176-15, Ocak 1926. Nakleden, *Tütibay*, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 164-165.

EMRAZ ÜZERİNE TAKSİMAT¹⁰⁶

Hastalıklar	Çocuklar 1 Ay - 10 Yaş			Büyükler 10 Yaş Üstü			Umum Muayene			
	Erk.	Kız	Yekun	Erk.	Kız	Yek.	Erk.	Kız	Yek.	%
Sıtma	1510	98	249	258	773	1015	409	871	1280	17
Verem	18	12	30	65	152	217	83	164	243	3,7
Frengi	7	2	9	16	36	52	23	38	61	1,9
Bağırsak Solucanları	104	107	211	38	223	261	142	330	442	7
İltihab-ı Ema	184	159	343				184	159	343	5
Tahaldihamesi	25	29	54	87	240	327	112	269	381	5,6
Emraz-ı müten Evvia-i saire	228	205	433	832	2617	3449	1060	2822	3882	60,8
Yekun	718	612	1329	1296	4041	5327	2013	4653	6666	100

EMRAZ ÜZERİNDE TEVZİ'AT¹⁰⁷

Yapılan Muamele	Çocuklar 1 Ay-10 Yaş			Büyükler 10 Yaş Üstü			Umumi			Mülâhazat
	Erk.	Kız	Yekun	Erk.	Kız	Yekun	Erk.	Kız	Yekun	
İlaç verilen	259	211	470	389	1166	1555	648	1377	2025	Umum muayaneyeye nazaran muayane olunan kadınların nisbeti %75'tir. Çocukların nisbeti %20'dir.
Kinin verilen	140	107	247	503	1260	1763	643	1367	2010	
Reçete verilen	300	263	563	338	1475	1813	638	1738	2376	
Hastahaneye sevk	18	31	49	66	140	206	84	171	255	
Umum										
Yekun	717	612	1329	1296	4041	5337	2013	4653	6666	

1926 yılında Bursa'da Türk Ocağı ile Belediyeye ait dört sağlık ocağı bulunuyordu.¹⁰⁸ Aynı yıl toplanan Türk Ocakları 3. Kurultay'a sunulan Merkez Heyeti Raporu'nda; Ankara, Adana, Antalya, Bursa, Trabzon, Samsun, Ayvalık gibi Ocaklarda köycülük ve sıhhi faaliyetlerin yürütüldüğü belirtilmiştir.¹⁰⁹ Aynı şekilde, 1928 yılında toplanan 5. Kurultaya sunulan Merkez Heyeti Raporu'nda Antalya, Adana, Ayvalık, İstanbul ve Bursa Ocakları'nda açılan dispanserlerin faaliyetlerine devam ettiği, bunlardan başka 29 Ocağın vatandaşın sağlık sorunlarıyla ilgilendiği, Ocak doktorlarının her gün hasta muayenesi yaptığı ve parasız ilaç dağıtıldığı kaydedilmiştir. Raporunda, Antalya Türk Ocağı'nda 5.756, Bursa Ocağı'nda 4.333 hastanın muayene ve tedavi edildiği, İzmir Türk Ocağı'nın çevre köylülerinin sağlık hizmetleri için 1.000 lira harcadığı belirtilmiştir.¹¹⁰ Yine, 1930 yılında 6. Kurultaya sunulan Merkez Heyeti Raporu'nda da Adana, Ayvalık, Aydın, İstanbul, Kilis ve Bursa Ocakları'nda dispanser faaliyetlerinin sürdüğü, Adana'da 3.000, Bursa'da ise 6.464 hastanın muayene ve tedavi edildiği kaydedilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁶ *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13, Teşrin-i Evvel (Ekim) 1925. Nakleden, Tütibay, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 61. Ayrıca bkz. Mehmet Uzun Baboğlu, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁷ *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13, Teşrin-i Evvel (Ekim) 1925. Nakleden, Tütibay, 10. Cilt (17), Şuun, 1925-1926, s. 61. Ayrıca bkz. Mehmet Uzun Baboğlu, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁰⁸ Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 295.

¹⁰⁹ "Türk Ocakları 3. Kurultayı", *Aynı Tarihi*, 25 (1926), s. 1179.

¹¹⁰ *1928 Senesi Türk Ocakları Kurultayına Arzedilen Merkez, Hars ve Murakabe Heyeti Raporları*, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928, s. 11-12.

¹¹¹ *Türk Ocakları 1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, Murakabe, İlim ve San'at Heyeti Raporları*, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1930, s. 8.

3. İktisadi Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkındırılması ve Türklerin ekonomik bir refah düzeyine kavuşturulması Türkçü aydınların en çok kafa yorduğu konulardan biri olmuştur. Ocaklı aydınlar, Türkiye ekonomisi gelişmedikçe milletin eğitim-öğretim, sağlık ve diğer sosyo-kültürel yönlerden gelişmesinin mümkün olmadığından hareketle, devletin ekonomiye azami özeni göstermesini istemiştir. Ekonomik gelişmenin milli bir ekonomiye sağlanabileceğine inanan Ocaklar, devletin milli bir refleksle hareket etmesini, bu doğrultuda ülkede faaliyet gösteren şirketleri millileştirmesi gerektiğini savunmuştur.

Türk Ocakları'nın milli bir ekonomi oluşturma düşüncesi Ocakların düzenlediği faaliyetlerde de göze çarpmaktadır. 1923 yılında Bursa Türk Ocağı'nı ziyaret eden Yusuf Akçura, "En Büyük Cihad" adlı konferansında, milli ekonominin önemini ve Ocakların yapması gereken faaliyetleri şöyle dile getirmektedir:

*"Bu büyük meydan muharebesi ziraat, sanat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk Milleti, asıl bu iktisat meydan muharebesini kazandığı zamandır ki isbat-ı rüşt edecek, hür, müstakil, müreffeh, milletler arasına girebilecektir. Maksadım, umumi tahsil ve terbiye mekteplerden, ibtidaiyeden, ta Darülfünuna kadar bilcümle mektepler ve medreselerde esas terbiye ve talimin iktisadi bir nokta-i nazardan verilmesi lüzumunu söylemektir. Buna muvaffak olamadığımız takdirde, askeri ve siyasi zaferlerle, idari ve mülki tedbirlerle saha-i iktisatta diğer akvama galibane rekabet edebileceğimiz çok şüphelidir. (...) Cihad-ı ekberin ordusu, yalnız askerler değildir. Hepimiz, askerler derecesinde büyük fedakârlıkla çalışmaya mecburuz. Bursa Ocakları; çiftçi, esnaf, tüccar, tezgâhtar, fabrikatör, muallim, müderris, mürebbi, muharrir, ne olursanız olunuz, milletimizin, Türk Milleti'nin hayata nazarını, medeniyet-i hazrayı uygun bir hale getirmeye uğraşacaksınız. Dersleriniz, sözleriniz, yazılarınız, işleriniz daima bu gayeye müteveccih olacaktır."*¹¹²

1926'da yayımlanan Türk Ocakları Mesai Programı'nda da, Ocakların buldukları coğrafyanın ekonomik potansiyeline göre üretici çalışmalar yapması ve Ocakların esnaf arasında koordinasyon sağlayarak milli ekonomiyi özendirilmesi istenmiştir.¹¹³ Bursa Türk Ocağı, bu doğrultuda faaliyet göstermiş ve vatandaşların milli ekonomiye katkılarını azami ölçüde geliştirmeye çalışmıştır. Bu cümleden olarak, Ocak, düzenlediği bir toplantı da esnaf sorunlarına eğilmiş, arabacılık sektöründe karşılaşılan sorunlar ve bunların çözümü üzerinde durmuştur.¹¹⁴

¹¹² Yusuf Akçuroğlu, *Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale*, İstanbul, 1924, s. 123-136.

¹¹³ *Türk Ocakları Mesai Programı*, 1916, s. 17-18.

¹¹⁴ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 162.

Türk Ocakları'nın ekonomi alanında en çok faaliyet gösterdiği ve başarılı olduğu konu yerli mallarının kullanılmasının teşvik edilmesidir. Bu doğrultuda Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından hazırlanan bir genelge, 20.000 adet basılarak ülke çapında dağıtılmıştır.¹¹⁵ Bursa Türk Ocağı, bu genelgeden daha önce “*Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti*” kurarak milletin yerli mallara rağbet etmesini ve milli üretime katkı sağlamasını teşvik eden çalışmalar yapmıştır.¹¹⁶

Bursa Türk Ocağı'nın 1925 yılında Hariciye Nezareti'ne yaptığı bir başvurudan Ocağın sadece ülke içindeki değil, yabancı ülkelerde meydana gelen kalkınma hamlelerini de takip ettiğini ve bu hususta vatandaşları bilgilendirdiğini görüyoruz. Ocağın söz konusu başvuruda “*Japon hayat-ı ticariye ve sanaiyesinin en mükemmel sanatını tesbit ve arane eden bir filmin memleketimiz halkının efkar-ı istifadesine vaz edilmek üzere*” Hariciye Vekaleti'ne “*tevdi*” edildiğini haber aldığını, bu hususta Bursalı mütefekkir gençlerin defalarca kendilerine müracaat ederek bu filmi izlemek istediklerini belirtmiş, “*...halkımızın maddi ve manevi ihtiyacatının tatmini için*” söz konusu filmin belli bir süreliğine Bursa Türk Ocağı'na da gönderilmesini, bu konuda gerekirse ticari bir şirketin filme kefil olabileceğini belirterek ricada bulunmuştur.¹¹⁷

4. Spor Faaliyetleri

Türk Milleti'ni her alanda geliştirmeyi hedefleyen Türk Ocakları, eğitim, sağlık ve kültürel alanlardaki faaliyetlerine paralel olarak spor faaliyetlerine de önem vermiş ve Türkleri bedenlen de geliştirmeyi amaçlamıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde, Selim Sırrı Tarcan tarafından uygulamalı beden eğitimi dersleri verilmiş, Türkçü aydınlar, Türk insanının kılıç, kalkan, ok, yay, kargı ve cirit atma gibi milli sporlarda geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. *Türk Ocakları Mesai Programı*'nda, Türk sporları ile birlikte Batı kaynaklı sporların da geliştirilmesi teşvik edilmiş, Ocakların, spor faaliyetleri için bir salon, duş ve oyun sahaları bulundurması gerektiği vurgulanmıştır.¹¹⁸

1930 verilerine göre, Türk Ocakları içinde 44 Ocağın denizcilik, atıcılık, binicilik, futbol, basketbol, voleybol, izcilik gibi alanlarda faaliyet gösterdiği görülmektedir.¹¹⁹ Bursa Türk Ocağı, diğer Ocaklara nazaran spor faaliyetlerini belli bir disiplin ve yönetmelikler çerçevesinde yürütmüştür. Ocağın, 1926'da kurduğu Spor Derneği'yle birlikte, “*Bursa Türk Ocağı Spor Derneği Töreni*” adıyla bir nizamname hazırlamış ve izcilik, fotoğraf, sahne, voleybol, futbol, milli raks ve musiki gibi muhtelif şubeler-

¹¹⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 7, 12 Mart 1929.

¹¹⁶ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat 1928. Nakleden Tütübay, 13. Cilt (21), 1928, s. 122.

¹¹⁷ BOA. HR.İM, 134/26.

¹¹⁸ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 173.

¹¹⁹ Mehmet Uzun Baboğlu, *a.g.e.*, s. 31.

de faaliyet göstermiştir.¹²⁰ Bursa Türk Ocağı Spor Derneği, Ocak binasından müstakil ve spor sahasına sahip olan başka bir binada hizmet vermiştir.

A. İzcilik Faaliyetleri

İzcilik, Bursa Türk Ocağı'nın çok eskiden beri ve profesyonelce yürüttüğü spor alanlarından biri olmuştur. Kaplanoğlu, mevcut belgelere göre Bursa'da izcilik örgütlerinin 1920'lerden önce kurulduğunu ve bunların büyük olasılıkla Bursa Türk Ocağı bünyesinde faaliyet gösterdiğini belirtmektedir.¹²¹ *Türk Yurdu*'ndaki bir kayda göre, Bursa Türk Ocağı, 1927 yılında bütün masraflarını bizzat karşıladığı 30 kişilik bir izci şubesine sahipti. İzçiler; esnaf, tüccar, sanatkâr ve Ocaklı gençlerden oluşmaktaydı. Ayrıca, belli günlerde bedeni talimler yapmakta ve bazen Bursa civarında gezintiler tertip ederek arazi üzerinde tatbikata çıkmaktaydı. İzçiler, her Cuma bir köye gitmekte ve köylülerle sohbet etmekteydi. Oymak beyleri bir öğretmen olan Ocaklı izçiler, 1927 yılında Bursa'da düzenlenen Cumhuriyet Bayramı etkinliklerinde şehrin en yüksek komutanı huzurunda, "*Aziz Cumhuriyetimizin kanunlarına hürmet edeceğime, vatanımı sevip fedakârlıkla hizmet edeceğime, izcinin töresine baş eğeceğime, Allah'ım, namusum ve şerefim üzerinde söz veriyorum.*"¹²² diyerek Cumhuriyet ve vatana bağlılık andı içmiştir.

B. Futbol ve Voleybol Faaliyetleri

Bursa Türk Ocağı, 14 Ocaklıdan oluşan bir futbol şubesine sahipti. Şubenin bütün ihtiyaçları Ocak tarafından karşılanmaktaydı. Bursa'nın en büyük kulübü olan İdman Yurdu Cemiyeti'nin Bursa Türk Ocağı'na iltihak etmesiyle birlikte Ocağın futbol kulübü daha da güçlenmiştir.¹²³ Ocağın futbol takımı, Bursa dışında bile maçlara gitmekteydi.¹²⁴

Ocak, 35 gençten oluşan ve belli zamanlarda dışardan gelen takımlarla maçlar icra eden bir voleybol şubesine sahipti. Türk Ocakları Genel Merkezi'ne gönderilen bir faaliyet raporunda, "*Nezih ve kibar bir oyun olan voleybol bu sayede gençler arasında taammüm [yayılma] etmektedir.*"¹²⁵ denilmektedir.

C. Fotoğraf Şubesi

Bursa Türk Ocağı, spor etkinlikleri içinde değerlendirdiği fotoğraf şubesinde, nazari ve ameli fotoğrafçılık dersleri vermiş, Ocaklı gençler, izci-

¹²⁰ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 121.

¹²¹ Raif Kaplanoğlu, "Bursa İzçileri", *Bursa Hâkimiyet*, 7 Ocak 2008.

¹²² Raif Kaplanoğlu, "Bursa İzçileri", *Bursa Hâkimiyet*, 7 Ocak 2008.

¹²³ *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 172-11, Ağustos, 1922. Nakleden, Tütibay, 2001, C. 9 (16), 1925, Türk Ocakları Şuunu, s. 259.

¹²⁴ *Ertuğrul*, 31 Ağustos 1925 (Raif Kaplanoğlu).

¹²⁵ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 122.

lerin köylere tertip ettikleri gezilerde öğrendiklerini uygulama fırsatı bulmuştur. Ocak, bu gezilerde çekilmiş fotoğraflardan oluşan devasa bir albüme sahipti. Özellikle, “*abidat-ı tarihiye*” adıyla tarihi eserlerden oluşan albüm bu koleksiyonun en önemli parçası durumundaydı.¹²⁶

D. Milli Raks Şubesi

Ocağın Raks Şubesi, ünlü spor adamı Selim Sırrı [Tarcan] Bey’in talebelerinden Ocaklı bir öğretmen tarafından idare edilmekte ve 23 gençten meydana gelmekteydi. Gençler, önemli günlerde ve müsamerelerde giydikleri milli kıyafetlerle Türk kültürüne ait dans gösterilerinde bulunurdu.¹²⁷

E. Musiki Şubesi

Türk Ocakları, milli duygular aşlamak ve milli bilinci sürekli kılmak amacıyla musikiden azami ölçüde faydalanmış, belli bir disiplin çerçevesinde organize ettiği musiki faaliyetleriyle halkın cazibe merkezi olmuştur. Ocaklar, zaman zaman gerçekleştirdiği musiki kursları, müsamere ve temsillerle vatandaşların hem Türk musikisi hem de Batı musikisi hakkında bilinçlenmesini sağlamaktaydı.

Kayıtlara göre Bursa Türk Ocağı’nın musiki faaliyetlerinin Cumhuriyet’ten hemen önce başladığı ve Ocağın, 1923 başında bir Mehter Takımı kurduğu anlaşılmaktadır.¹²⁸ 1925 yılında, Ocaklılardan oluşan bir musiki heyetinin haftada bir defa millete konser verdiği görülmektedir.¹²⁹

Ocak, 1928 yılında kurduğu Musiki Şubesi’yle birlikte musiki faaliyetlerini belli bir disiplin ve bütünlük içinde yürütme fırsatı bulmuştur. Mahmut Gazimihal’e göre; Bursa Sanat Mektebi’nin 1928’de kapatılmasından sonra harekete geçen Bursa Türk Ocağı, Bursa’nın bandosuz kalmayacağından hareketle, Bursa Lisesi Musiki Muallimi Hüsnü Ortaç’a bu hususta görev vermiştir. Ortaç, keman muallimi olan Mehmet Necati Bey’le anlaşarak kendilerine bando öğretmenliği için verilecek 40 lira mukabilinde çalışabileceklerini ifade etmiştir. Bu teklifi Türk Ocakları Müfettişi Dr. Hasan Ferit olumlu karşılamış ve derhal bir talimatname-nin hazırlanmasını istemiştir. Şubenin kurulmasıyla birlikte gençlerden oluşan bir orkestra kurulmuş, ardından 10 Ocaklıdan oluşan bir de karışık koro oluşturulmuştur.¹³⁰

Bursa Türk Ocağı Musiki Şubesi kuruluş amacını; “*Bursa gençliğinin musiki his ve zevklerini tenmiye etmek [artırmak] aynı zamanda musikiyi*

¹²⁶ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 121.

¹²⁷ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden, Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 122.

¹²⁸ *Tevhid-i Efkar*, 2 Kanun-ı Sani 1923, s. 2.

¹²⁹ *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 167-6, Mart 1925. Nakleden, Tütibay, C. 8 (15), Şuun, 1924-25, s. 275.

¹³⁰ Mahmut R. Gazimihal, *Bursa’da Musiki*, Bursa Yeni Basımevi, 1943, s. 46. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 22 Birinci Teşrin 1929; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1929, 2.

ilmi bir şekilde öğrenmek isteyenlere kolaylık temin etmek” şeklinde açıklamıştır. Musiki derslerinin savti [sesli], alati [aletli] ve nazari olmak üzere üç kısımda gerçekleştirilmesi hükme bağlanmıştır. Savti derslerde; her talebenin sesinin kalitesine göre gruplara ayrılarak egzersizde bulunması ve bu grupların sonradan birleştirilmesi, alati derslerde; piyano, keman ve viyolonsel ile flüt, klarinet, obua, kornet, trambon, saksafon, bas, fagot, davul ve trampetten kullanılması, nazari derslerde de; talebe-ye şuurlu bir yön vermek için musiki tarihi gibi derslerin okutulması kararlaştırılmıştır.¹³¹

Bursa Türk Ocağı İdare Heyeti, 20 Mayıs 1928 tarihinde aldığı bir kararla, Musiki Şubesi'ne paralel olarak bir Alafranga Musiki Şubesi'ni açmayı kararlaştırmış, bu amaçla muallim Hüsnü Beyle viyolonsel Necati Beylere aylık 4.000 kuruş karşılığında yetki vermiştir.¹³² Bu karar, Bursa Türk Ocağı'nın Türk musikisine paralel olarak Batı musikisini de takip eden çağdaş bir vizyona sahip olduğunu göstermektedir.

Bursa Türk Ocağı Musiki Şubesi, ilk konserini 1929 yılının Mayıs ayında gerçekleştirmiş ve yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır. Hüsnü Bey, konserden önce yaptığı konuşmada halkın ilgisine teşekkür etmiş ve şubenin amaçlarını belirten bir de konuşma yapmıştır.¹³³ Aynı yılın Ekim ayında Bursa Türk Ocağı'nda yeni yapılan aile salonunun açılışı sebebiyle davetlilere çaylı konser verilmiştir.¹³⁴ Musiki Şubesi, Halkevlerinin kuruluş yılı olan 1932 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirmiş ve üç buçuk yıl Bursalılara hizmet etmiştir.

5. Sinema ve Balolar

Türk Ocakları, millet eğitiminde etkin bir eğitim aracı olarak sinemadan da faydalanmış, gösterime sunduğu tarihi, milli, sosyal ve ekonomi konulu filmlerle Türkleri eğlendirmekle birlikte eğitmeyi de hedeflemiştir. Bursa basınına göre Bursa Türk Ocağı, sinema faaliyetlerini Meşrutiyet günlerinden beri devam ettiren Ocaklardan biri olmuştur. 1914 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen bir sinema faaliyetinde, Ocağın, 2.240 kuruş hasılat elde ettiği, bunun 400 kuruşunu masrafa ayırdığı, 1.749 kuruşunu da “Ziraat Ameliyat Mektebi'nde okuyan bir efendinin altı aylık masraf-ı iaşesi olarak ifraz ettiği”¹³⁵ anlaşılmaktadır.

Karaer'in verdiği bilgilere göre Bursa Türk Ocağı, Cumhuriyet döneminde, Adana, Ankara, Antalya, Bolu, Burhaniye, Isparta, İstanbul ve Ödemiş Ocakları'yla birlikte sinema gösterimleri sunan Ocaklardan biriydi. Ocak, bir sinema makinası ile büyük bir sinema salonuna sahip-

¹³¹ Bursa Türk Ocağı Şubesi'nin izahnamesi için bkz. Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, s. 47-49.

¹³² Bu karar metni için bkz. Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, s. 49.

¹³³ Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, s. 50.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 15 Birinci Teşrin 1929, 3.

¹³⁵ *Ertuğrul*, 7 Kanun-u Sani 1914.

ti.¹³⁶ Ocak sineması, gayet geniş bir iş hacmine sahipti ve başka sinema şirketlerine de film sağlamaktaydı. Bir gazete haberinde, “*Elhamra'nın Bursa Türk Ocağı'na gönderdiği filmlerle işe başlayan ve kentimizin güzel bir yerinde bulunan Şark Sineması, bu günden itibaren zamanımızın en güzel filmlerini oynatmaya başlamıştır.*”¹³⁷ denilerek Ocağın potansiyeline dikkat çekilmiştir.

Türk Ocakları; Ocaklı vatandaşları kaynaştırmak, bazı hayır kurumlarına gelir elde etmek ve milleti eğlendirmek amacıyla Ocaklarda balolar düzenlemiştir. Bu faaliyetlerin, seçilen bir sorumlu heyetin gözetiminde, belli bir program ve plan çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Balo faaliyeti gerçekleştiren Ocaklardan biri de Bursa Türk Ocağı olmuştur. Gazete haberlerine göre, Ocağın 1928 ve 1929 yıllarında değişik balolar düzenlediği görülmektedir.¹³⁸

6. Piyango Faaliyetleri

Türk Ocakları Yasası'nın 6. maddesinde bahsi geçen Ocak gelirleri arasında “*Piyangolar ve Sair Hasılat*” hükmü gereğince Türk Ocakları Genel Merkezi ve şubeler zaman zaman piyangolar düzenlemiştir.¹³⁹ Bursa Türk Ocağı, Ocağa bir gelir kaynağı olarak kimi zaman eşya piyangoları düzenlemiş ve vatandaşları bunlara teşvik etmiştir. Bu piyangolarda kullanılan bir bilete göre, Ocak, başkan Dr. Nazif Şerif imzasıyla 1 Eylül 1926 yılında çekilmek üzere 1 lira karşılığında biletler bastırmıştır.¹⁴⁰

Mudanya Türk Ocağı da, 10 Şubat 1928'de ikramiye adedi 250 olan, 2.500 bilet üzerinden eşya piyangosu düzenlemiş, Ocak Reisi Necati Bey bizzat piyangoya iştirak ederek milleti teşvik etmiştir. Bu çekilişte 85 lira değerindeki Singer makinesi 105 numaralı bilete isabet etmiştir. Piyango çekilişinden az önce Ocak Reisi Necati Bey, kendi namına almış olduğu üç bileti müzayedeye koymuş ve kısa bir müddet içinde mezkûr biletler 500 kuruşa kadar artırılarak banka memuru Saffet Bey'in üzerinde kalmıştır.¹⁴¹

7. Diğer Faaliyetler

Bursa Türk Ocağı, kendi faaliyetleri dışında, sahip olduğu sosyo-ekonomik imkânlar sayesinde başka kurumlara ev sahipliği yapmış ve bu kurumların faaliyetlerine ciddi destekler sunmuştur. 1918'de kurulan ve başkanlığını Avukat Muhiddin Baha Bey'in (Pars) yaptığı Bursa Muhipler

¹³⁶ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 168-169.

¹³⁷ *Ertuğrul*, 15 Kanun-u Sani 1924.

¹³⁸ İbrahim Karaer, *a.g.e.*, s. 171-172.

¹³⁹ Türk Ocakları Yasası, 23 Nisan 1341 (1925) tarihinde Ankara'da ikinci içtimainı akd etmiş olan kurultayda tadil edilen yasadır. Ankara 1341 (1925), s. 1.

¹⁴⁰ Mehmet Uzun Baboğlu, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁴¹ *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35, Şubat, 1928. Nakleden Tütibay, 13. Cilt (21), 1928, s. 123.

Cemiyeti, Bursa Türk Ocağı binasından idare edilmekteydi. Bursa'nın tarihi ve kültürel zenginliklerini saptamayı hedefleyen Cemiyet, "*Maddi ve manevi her türlü gelişmeye layık olan, İstanbul'a yakınlığı ve tarihi zenginliklerine rağmen ekonomik ve sosyal konularda birçok vilayetten geri durumda olan Bursa'yı her alanda ileri götürmeyi*"¹⁴² amaçlamaktaydı.

1924'te bir grup öğretmen tarafından kurulan ve Coğrafya alanında bilimsel araştırmalar yapmayı amaçlayan Bursa Vilayeti Coğrafya Cemiyeti, ilk kongresini Bursa Türk Ocağı'nda yapmış ve faaliyetlerini Ocaktan idare etmiştir.¹⁴³ Cumhuriyet sonrasında birçok alanda örgütlenen Esnaf Dernekleri, 1924 yılında haftada üç kez Bursa Türk Ocağı'nda söyleşi de bulunmaktaydı. Bursa Esnafı, Ocak binasında 32 esnaf temsilcisiyle yaptığı toplantıda Bursa'da lonca kurulmasına karar vermiştir. Esnaf, sanat ve ticaretin gelişmesi ve tüzük faaliyetlerinin uygulanması için Bursa Türk Ocağı üyeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur.¹⁴⁴

Bursa Türk Ocağı'nın Kapatılması

II. Meşrutiyet döneminde kurulan, devlet ve toplum hayatında üstlendiği görevlerle önemli roller oynayan Türk Ocakları, Atatürk'ün 1930 yılının sonlarında gerçekleştirdiği yurt gezilerinden sonra kapanma sürecine girmiştir. 1931'in başlarında Türk basınında, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın il ve ilçelerde Halkevleri kuracağı, Halkevlerinde sinema, kitaplık ve konferans salonlarının bulunacağı, Gazi'nin bu konuda Cumhuriyet Halk Fırkası'na talimat verdiği haberleri yazılmıştır. 20 Mart 1931 tarihinde Türk Ocakları'nın kapatılacağı ilk kez gayri resmi olarak açıklanmış, bu konuda Türk basını hararetli bir tartışmaya girmiştir.¹⁴⁵

24 Mart 1931'de Çankaya Köşkü'nde Atatürk, Celal (Bayar), Sadri Maksudi (Arsal), Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Dr. Reşit Galip Vasıf (Çınar) ve Hamdullah Suphi beylerin bulunduğu bir toplantıda "*Ocakların artık yapacak bir işi kalmadığına dair*" bir rapor hazırlanmıştır. Ardından, 10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nda, Türk Ocakları'nın kendini fesih ve tüm mal varlığını CHF'ye devretmesi kararı alınmıştır.¹⁴⁶ Böylelikle 1912'den beri faaliyette olan Türk Ocakları, menkul ve gayrimenkul mülküyle birlikte CHF'ye devredilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴² Ertuğrul, 29 Ağustos 1918.

¹⁴³ Ertuğrul, 27 Teşrin-i Sani 1924.

¹⁴⁴ Arkadaş, 20 Kanun-u Evvel 1924.

¹⁴⁵ Yusuf Sarıncay, *a.g.e.*, s. 321.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1931. Türk Ocakları'nın kapatılmasına dair farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları için bkz. Yusuf Sarıncay, *a.g.e.*, s. 325-329.

¹⁴⁷ Kapanan Türk Ocakları'nın sayısı ile ilgili farklı rakamlar verilmiştir. Türk Ocakları Kati-i Umumisi Dr. Fethi Erden, Ocak sayısını 276 olarak vermiştir. Bkz. Fethi Erden, "Türk Ocakları Nasıl Kurtuldu, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı, Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar", *Türk Yurdu*, 3. Cilt, Sayı: 301, Aralık, 1963, s. 58. Hamdullah Suphi, Ocak sayısını 267 olarak vermektedir. Bkz. Hamdullah Suphi Tannöver, "Türk Ocaklarının Tarihi,

1931’de kapatılan Bursa Merkez Türk Ocağı ile ilçe Ocaklarının CHF’ye devredilen emlakı ve kıymeti aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹⁴⁸

Ocaklar	Devredilen Mülk/Tahmini Kıymeti Lira	Durumu
Bursa Merkez Türk Ocağı	1 Bina/7500 1 Yazlık Sinema Sahası/2500 1 Bahçe ve Bahçeli Gazino/8500 1 Otel, Gazino ve Dükkan/6000 14 Zeytinlik, Si Köyü’nde/16000	Halkevi olmuştur. 7500 liraya talibine satılmıştır.
İnegöl	1 Bina, 12 Dükkan/6000	İnegöl Belediyesi’ne satılmıştır.
Karacabey	1 Arsa, 325 metrekare/450	460 liraya Sultaniye Köyü’nden Hafız Ahmet Efendiye satılmıştır.
Mustafa Kemal Paşa	1 Gazino/1200 1 Dükkan, 1 Mağaza/750	Gazino; 1605 liraya talibine satılmıştır. 11.01.1932’de 811 lira 49 kuruş bina borcuna verilmiş ve bakiye 793 lira 51 kuruşu da Merkeze gönderilmiştir. Dükkan, 400 liraya müşterisine satılmıştır. Mağaza, 350 liraya müşterisine satılmıştır. 22,89 lirası belediye borcuna verilmiştir.
Yenişehir	1 Bina, Altında Kiraathane, İskâna Elverişli/2000	Fırka ve halkevi olmuştur. (Encümen kararıyla)
İznik (Nahiye)	1 Yapımı Tamamlanmayan Mağaza/2000	1050 liraya satılmıştır, 300 lirası binada tamire sarf edilmiştir, 750 lirası Merkeze gönderilmiştir.

Türk Ocakları, 18 yıllık bir aradan sonra 1949 yılında yeniden açılmış ve faaliyete geçmiştir. Bursa Türk Ocağı, 1950’de Avukat Muhittin Talay başkanlığında 3. faaliyet dönemine başlamış ve 1957’ye kadar faaliyette kalmıştır. Uzun bir suskunluk döneminden sonra 2003’te 4. faaliyet dönemine başlayan Bursa Türk Ocağı hala faaliyettedir.

Sonuç

Türk Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde milli bir bilinçten yoksun olan ve imparatorlukla birlikte belirsiz bir geleceğe sürüklenen Türk toplumuna sahip çıkmak amacıyla kurulmuştur. Türk insanını Türk milliyetçiliği etrafında toplamak ve ona Türklük bilincini kazandırarak tarih sahnesinde tutmak Ocakların temel görevi olmuştur. 1913’te kurulan ve Bursa gibi tarihi ve kültürel yönden zengin bir mirası temsil eden Bursa Türk Ocağı, sahip olduğu sosyo-ekonomik potansiyel ve faaliyet zenginliğiyle Türk Ocaklarının önde gelenlerinden olmuştur. Bursa Türk Ocağı, farklı sahalarda ürettiği hizmetlerle ve organize ettiği faaliyetlerle II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde Bursa’nın en önemli sivil toplum örgütü haline gelmiştir.

Bursa Türk Ocağı, ağırlıklı olarak eğitim ve sağlığı, Türk kimliğinin inşasında en önemli faaliyet alanları olarak belirlemiştir. Ocak, yoğun olarak gerçekleştirdiği konferans, kurs ve müsamere vb. gibi faaliyetlere

Türk Yurdu, Cilt: 4, Şubat, 1965, s. 1. Türk Ocakları’nın resmi web sitesinde yer alan Necmeddin Sefercioğlu imzalı bir yazıda Ocak sayısı 264 verilmiştir. Bakınız;

<http://www.turkocagi.org.tr/index.php/tarih/tuerk-oca-tarihi/3091-tuerk-ocaklar-n-ksa-tarihcesi>

¹⁴⁸ Fethi Erden, “a.g.m.”, s. 58.

ilaveten, şehrin farklı mevkilerinde açtığı gece ve gündüz okullarıyla Türk insanının cehaletle mücadelesine öncülük etmiştir. İdeal Türk kimliğinin eğitimi olduğu kadar sağlıklı bireylerden oluştuğuna da inanan Ocak, açtığı dispanserler ve sağladığı parasız sağlık hizmetleriyle savaş yorgunu Türk insanının en büyük destekçisi olmuştur. Ocak aynı zamanda, Türk milli şuurunu harekete geçirmek için sosyo-kültürel etkinlikler düzenlemiş ve vatandaşların bu faaliyetlere katılmasını sağlamıştır. Ocağın bu doğrultuda faaliyet gösteren spor derneği, gerçekleştirdiği kulüp müsabakaları, izcilik, musiki ve milli raks gibi hizmetlerle Bursa'da bazı çağdaş kurumların doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bursa Türk Ocağı, Cumhuriyet döneminde Atatürk devrimlerinin yerleşmesinde ve Türk toplumunun çağdaşlaşmasında görev alan öncü Ocaklardan olmuştur. Bu bağlamda sergilediği başarılı ve fedakâr çalışmalarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın takdirini kazanan Ocak, Paşa'nın himayesine aldığı tek Türk Ocağı olma ayrıcalığını kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yaptığı yurt gezilerinde Bursa Türk Ocağı'nı ziyaret etmeyi ihmal etmemiş ve burada güncel devlet meselelerini vatandaşla paylaşma imkânı bulmuştur.

Bursa'da eğitim ve sağlık sorunları yaşayan vatandaşların zaman zaman Ocak yetkililerinden yardım talebinde bulunması, Ocağın bazı kurumlara idari merkezlik yapması ve bu kurumların faaliyetlerine maddi destek sağlaması Bursa Türk Ocağı'nın ulaştığı sosyo-ekonomik gücü göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

HR. İM 71/23 1923 04 09; TOK, 920.10/6.28.5; HR.İM 134/26.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No: 71, Fihrist No: 43, Belge No: 43.

Bursa Kent Arşivi

Kent Arşivi (KA), *Belediye (Beld)*, F/74, 1090; *K.A., Beld*, F/74, 1163, Nakleden: Kaplanoğlu, s. 274; *K.A., Beld.*, E/73, 1583, 1667; *K.A., Beld.*, F/74, 1171, 1164, 1248, 1249; *K.A., Beld.*, F/74, 1244; *K.A., Beld.*, E/73, 1814; *K.A., Beld.*, E/73, 1500.

Kitaplar

AKÇİÇEK, Eren - KARAYAMAN, Mehmet: *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 2008.

AKKILIÇ, Yılmaz: *Atatürk ve Bursa*, Bursa, 1988.

AKÇURA, Yusuf: *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayınları, İst., 1978.

AKÇUROĞLU, Yusuf: *Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale*, İst., 1924.

BABOĞLU, Mehmet Uzun: *Bursa Türk Ocağı'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri (12 Kasım 1913 - 25 Mart 2011)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2012.

BAYDAR, Mustafa: *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Mentesh Yayınevi, İst., 1968.

Bursa Türk Ocağı Esas ve Dahili Nizamnameleri, Bursa Muini Hilal Matbaası, 1329-1332.

Bursa Türk Ocağı Nizamnamesi, Muin-i Hilal Matbaası, 1331.

GAZİMİHAL, Mahmut R.: *Bursa'da Musiki*, Bursa Yeni Basımevi, 1943.

HİKMET, Arif: *Bursa Seyahati*, (Osmanlıcadan Çeviren: Nezaket Özdemir), Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2008.

KAPLANOĞLU, Raif: *Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Bursa (1876-1926)*, Avrasya Et-nografya Yayınları, İstanbul, 2006.

KARAER, İbrahim: *Türk Ocakları*, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.

KILIÇ, Nermin: *Türk Ocakları ve Atatürk*, Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara, 2012.

SARINAY, Yusuf: *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken, İstanbul, 1994.

TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasi Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Türk Ocakları Yasası, Ankara, 23 Nisan 1341 (1925).

Türk Ocakları Mesai Programı, Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1926.

ÜSTEL, Füsün: *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

1928 Senesi Türk Ocakları Kurultayına Arzedilen Merkez, Hars ve Murakabe Heyeti Raporları, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928.

Türk Ocakları 1930 Kurultayına Arzedilen Merkez, Murakabe, İlim ve San'at Heyeti Raporları, Türk Ocakları Matbaası, Ankara, 1930.

Makaleler

ERDEN, Fethi: "Türk Ocakları Nasıl Kurtuldu, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı, Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar", *Türk Yurdu*, 3. Cilt, Sayı: 301, Aralık, 1963.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi: "Türk Ocaklarının Tarihi", *Türk Yurdu*, Cilt: 4, Şubat, 1965.

SEFERCİOĞLU, Necmeddin: "Türk Ocaklarının Tarihçesi", <http://www.turkocagi.org.tr/index.php/tarih/tuerk-oca-tarihi/3091-tuerk-ocaklar-n-ksa-tarihcesi>

Sürelî Yayınlar

Dergiler

Ayın Tarihi, Bursa Mecmuası, Yeni Mecmua, Türk Yurdu.

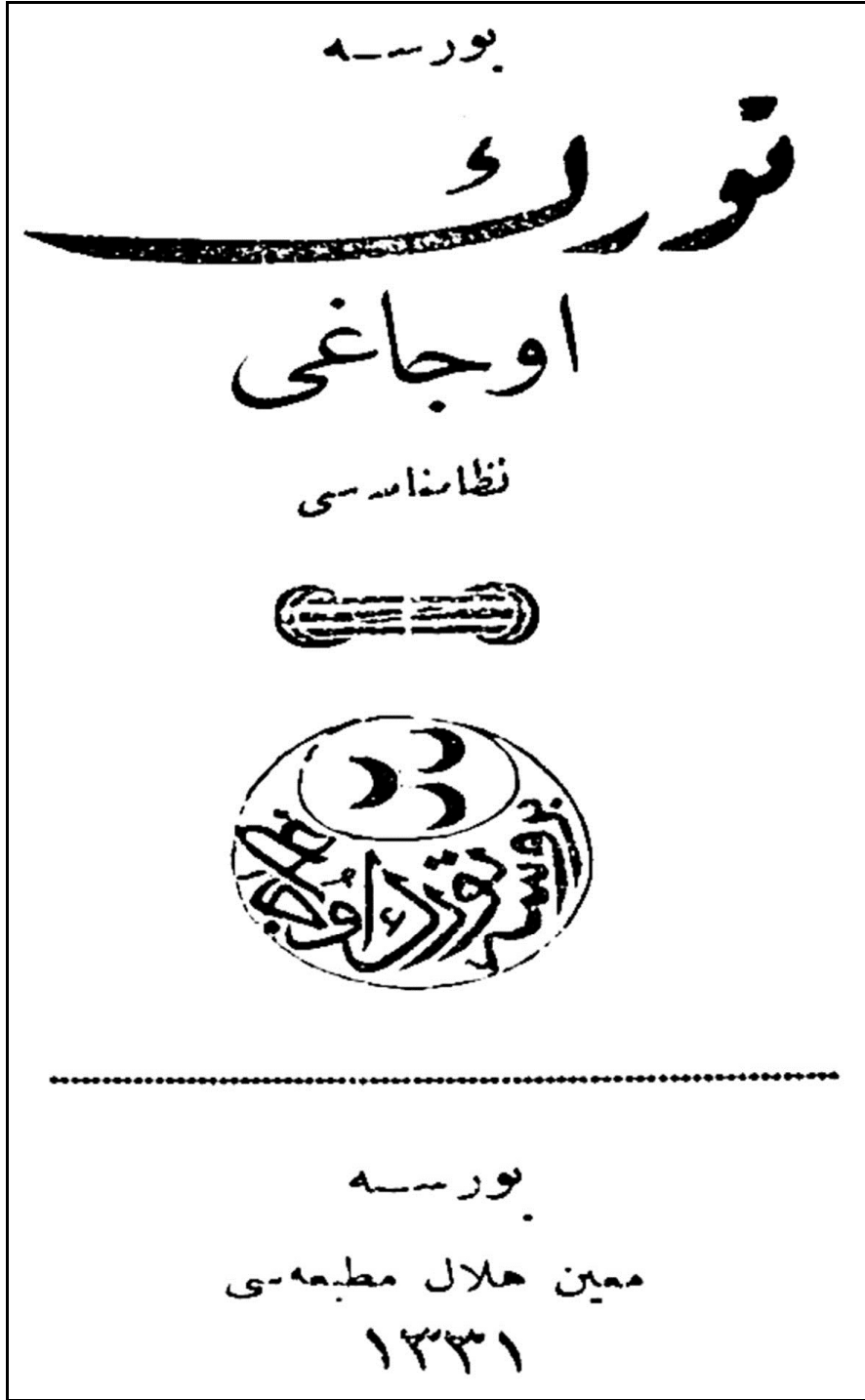
Gazeteler

Açık Söz, Arkadaş, Bursa Hâkimiyet, Cumhuriyet, Ertuğrul, Hüdavendigar, Hâkimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkar, Yevmi Hüdavendigar.

Web Siteleri

<http://www.turkocagi.org.tr/index.php/tarih/tuerk-oca-tarihi/3091-tuerk-ocaklar-n-ksa-tarihcesi>.

Ek-3: Bursa Türk Ocağı'nın Üç Hilalli Nizamname Kapağı (1915)

